

DE MISLEIDENDE VIJGENBOOM

Herinterpretatie van de vervloeking van de vijgenboom

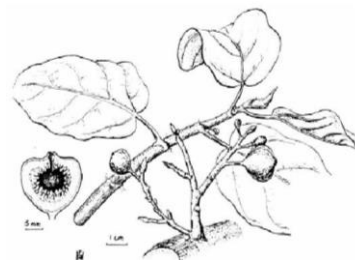
Markus 11:12-14, 20-25

Ficus Sycomorus

Ficus Carica

M.J. Verbeek
Studentnummer 3331490
Universiteit Utrecht

Masterscriptie Bijbelwetenschappen
1^e begeleider: Dr. H.L.M. Ottenheijm
2^e begeleider: Prof. Dr. J.W. van Henten

Augustus 2013

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
1 Inleiding.....	1
1.1 Achtergrond	1
1.2 Onderzoeksvraag.....	2
1.3 Methode.....	3
1.4 Relevantie.....	4
2 De vervloekte vijgenboom (Mk 11:12-14,20-25)	5
2.1 Bronnen en traditie	5
2.2 Status quaestionis	7
2.3 Tekst en werkvertaling.....	11
2.4 Afbakening en structuur.....	12
2.5 Narratieve analyse	13
2.5.1 Handelingsverloop.....	13
2.5.2 Personages	16
2.5.3 Ruimte en tijd	16
2.5.4 Perspectief.....	17
2.6 Conclusies.....	19
3 De uitspruitende vijgenboom (Mk 13:28-29).....	20
3.1 Tekst en werkvertaling.....	20
3.2 Literaire en narratieve analyse (<i>Bildlichkeit</i>).....	20
3.3 Sociaal-historische analyse (<i>Bildspendender Bereich</i>)	25
3.4 Betekenisanalyse (<i>Bildfeldtradition</i>)	26
3.4.1 Hebreeuwse Bijbel.....	26
3.4.2 Joodse bronnen	30
3.5 Samenvattende interpretatie (<i>Deutungshorizont</i>)	31

4	De vijgenbomen op elkaar betrokken	34
4.1	Verbindingsmarkers	34
4.2	Duiding van de vijgenboomvervloeking.....	36
4.3	Conclusies.....	43
5	Conclusies.....	44
	Literatuur	46
Appendix A	Vijgen(boom)vindplaatsen Tenach	48
Appendix B	Afkortingen gebruikte bijbelboeken	49

Voorwoord

Het begon allemaal jaren geleden met een steeds toenemende interesse voor theologie. Op een gegeven moment nam dat de vorm aan van “als ik ooit weer ga studeren, dan wordt het theologie”. In 2008 was het zover, ik schreef mij in voor de deeltijdopleiding in Utrecht – de zgn. zaterdagopleiding – en na achteraf blijkt was dat precies het goede moment, d.w.z. nog net op tijd. De opleiding theologie wordt in Utrecht opgeheven en met mijn afstuderen ben ik zo ongeveer de hekkensluiter.

Dat de opleiding weggaat is geen goede zaak. Het geeft vanzelfsprekend de nodige onzekerheid en spanningen bij degenen die hierdoor zijn ontslagen, maar ook een rijke en lange traditie m.b.t. dit vakgebied in Utrecht wordt niet langer voortgezet. Onwillekeurig riep dit gebeuren bij mij het beeld op van de vijgenboom. Maar goed, wanneer je intens bezig bent met de vijgenboom als onderwerp van je scriptie, is het niet verwonderlijk dat je op een gegeven moment op verschillende plaatsen vijgenbomen ziet.

Een reële vijgenboom kan ik echter regelmatig bewonderen wanneer ik tussen de middag op het werk een ommetje maak. Er staat daar in een van de tuintjes een heuse vijgenboom (*Ficus Carica*), die me voorheen nog nooit was opgevallen. Zo kon ik de ontwikkeling van de boom vanaf de winter tot de zomer prachtig volgen. Mijn waarnemingen hebben het echter niet gehaald om te worden verwerkt in deze scriptie; het nederlandse klimaat (met dit jaar ook nog eens een lange winter) verschilt sterk van het mediterrane. Mooi om te zien was het wel.

Het onderwerp van mijn scriptie is om heel praktische redenen gekozen. In eerste instantie wilde ik iets gaan doen op het gebied van apocalyptiek. Als kind werd ik al geboeid door de visioenen van Johannes in Openbaring. Echter, hiervoor bleek in Utrecht geen geschikte begeleider te zijn. Daarnaast wilde ik mijn studie afronden voor het aanbreken van het volgende academische jaar. Volgend jaar zou ik het instellingstarief moeten gaan betalen. Zacht uitgedrukt maakt de overheid het studeren voor deeltijders niet aantrekkelijk. Ook dat is overigens geen goede zaak. Om deze redenen was het praktisch om het onderwerp van de scriptie in het verlengde van mijn laatste cursus te kiezen: gelijkenissen. De interesse voor apocalyptiek in combinatie met gelijkenissen bracht me bij de uitspruitende vijgenboom, waardoor ik uiteindelijk bij de vervloekte vijgenboom ben uitgekomen. De combinatie van beide bomen – d.w.z. interpretatie van de vervloekte vijgenboom d.m.v. de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom – is zo het onderwerp/methode van de scriptie geworden.

Met veel plezier heb ik de vakken doorlopen en ook het onderzoek voor mijn afstudeerscriptie uitgevoerd. Op verschillende momenten, maar niet in het minst ook bij mijn afstuderen, heb ik gemerkt dat het enorm interessant en spannend wordt op het moment dat de tekst iets anders lijkt te zeggen dan dat je altijd had gedacht. Zo gaat deze scriptie in tegen een traditie die al 19 eeuwen lang binnen het christendom wordt voorgestaan. De mate waarin ik daarin geslaagd ben laat ik graag aan de lezer ter beoordeling. Voor mijzelf was het een verrassend en leerzaam proces. Traditie op zich is een goede zaak, waar we ook niet onderuit kunnen, maar die nooit

vanzelfsprekend mag worden. Het is zaak dat we kritisch blijven kijken naar traditie, ongeacht hoe lang deze al bestaat, en die bijstellen waar nodig.

Vanzelfsprekend kan de reikwijdte van deze scriptie niet anders dan beperkt blijven. Het onderzoek beperkt zich voornamelijk tot literaire en narratieve analyses. Doorwerking in theologische loci zoals christologie, soteriologie en eschatologie moesten daarom helaas buiten beschouwing blijven. Met name op het gebied van eschatologie vermoed ik, dat er op basis van de resultaten van deze scriptie, interessante (nieuwe) verbanden kunnen worden gelegd met een apocalyptisch werk als de Openbaring van Johannes. In laatstgenoemde hoop ik mij na mijn studie te gaan verdiepen, maar dan zonder de studiedruk van de afgelopen jaren. Doorgaans is dat een betere setting voor het ontwikkelen van nieuwe inzichten.

Tot slot wil ik nog twee personen met name bedanken. Allereerst mijn vrouw Erica. Zonder haar steun was dit hele studieproject nooit gelukt. De afgelopen 5 jaar heb ik heel wat zaterdagen in Utrecht moeten doorbrengen. De door-de-weekse avonden die ik nagenoeg altijd thuis doorbracht waren voor haar slechts een schrale troost, omdat ook dan vaak gestudeerd moest worden. We kijken allebei uit naar een nieuwe periode na het afstuderen. Ten tweede wil ik mijn begeleider Eric bedanken voor zijn enthousiasme, expertise, kritische werkwijze en didactisch talent en dat niet alleen als mijn begeleider tijdens het afstuderen, maar ook als docent bij de verschillende vakken die ik bij hem heb gevolgd. Ik heb veel van hem geleerd en wens hem veel succes in zijn nieuwe functie bij religiewetenschap.

Dwergte (D), juli 2013

Marcel Verbeek

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het verhaal waarin Jezus een vijgenboom die langs de weg staat vervloekt, is bijzonder. Enerzijds vanwege het verhaal zelf, d.w.z. de inhoud, anderzijds vanwege het feit dat exegeten tot op de dag van vandaag geen eenduidige, algemeen geaccepteerde en breedgedragen uitleg hebben kunnen formuleren.¹ In die zin is op hoofdlijn direct duidelijk waar deze masterscriptie aan bij wil dragen: inzicht geven in een passende duiding van de vijgenboomvervloeking. Het op één lijn brengen van alle exegeten is niet het eerste doel van deze scriptie, echter, mochten de resultaten in dit onderzoek de consensus ten goede komen, dan is dat een mooie bijkomstigheid.

Het verhaal van de vervloeking van de vijgenboom komt zowel in Markus² als in Matthëus³ voor. Lukas⁴ vertelt het verhaal in een heel andere vorm, nl. als gelijkenis van de onvruchtbare vijgenboom. In deze masterscriptie is gekozen om het verhaal vanuit het Markusevangelie te gaan onderzoeken. Belangrijkste reden hiervoor is de Markusprioriteit waarvan in dit onderzoek wordt uitgegaan. Ook andere interessante gegevens hebben invloed gehad op deze keuze, zoals de plaatsing van het verhaal door Markus rondom de tempelreiniging en het feit dat in Markus de vervloeking – ook aangeduid als ‘strafwonder’ of ‘vloekwonder’⁵ – het enige wonder van Jezus is dat hij in de buurt van de tempel verricht.⁶ Tot slot lijkt, gezien de verschillende publicaties in de afgelopen 20 jaar, de lezing binnen het Markusevangelie het onderwerp van het meeste onderzoek binnen het academisch discours.

De moeilijkheden in de tekst lijken zich allereerst voor te doen rond de persoon van Jezus. Zijn strafwonder past niet bij hoe hij in de evangeliën als wonderdoener wordt beschreven.⁷ Zo verricht hij ‘normaalgesproken’ wonderen om bijvoorbeeld zieken te genezen of boze geesten uit te drijven, samengevat als wonderen van bevrijding. Zulke wonderen worden als goed ervaren. Echter, het vervloeken van een vijgenboom – die er zelf niets aan kan doen dat hij geen vrucht draagt; het was er immers de tijd niet voor⁸ – lijkt een minder goede, c.q. onredelijke daad van frustratie doordat hij zijn honger niet kon stillen met het eten van vijgen. Vervolgens draait het verhaal uit op Jezus’ rede over geloof en gebed, waarin Jezus zijn leerlingen nota bene lijkt te willen aanmoedigen ook dit soort strafwonderen te doen. Kortom, het strafwonder van Jezus lijkt te wringen met zijn vele bevrijdingswonderen.

---

¹ Cf. Böttrich, 1997, 328.

² Mk 11:12-14;20-25.

³ Mt 21:18-22.

⁴ Lk 13:6-9.

⁵ Böttrich, 1997, 334.

⁶ In de tempel verricht Jezus geen wonderen.

⁷ Cf. Luz, 1997, 199, 203.

⁸ Mk 11:13.

Deze tegenstrijdigheid wordt echter steeds meer als problematisch ervaren vanaf de 16^e eeuw.⁹ Voor die tijd duidde men het verhaal allereerst allegorisch, waarbij de vijgenboom werd gelijkgesteld met Israël. Deze interpretatie werd voor het eerst verwoord in de Apocalyps van Petrus¹⁰ uit de 2^e eeuw van de gangbare jaartelling en heeft zich via de invloed van Origenes en Hiëronymus doorgezet tot op de dag van vandaag.¹¹

De allegorische lezing van de vijgenboom als Israël veronderstelt de vervloeking van Israël (vervloekte vijgenboom). Aangezien deze interpretatie in de 2^e eeuw – d.w.z. tijdens de ‘*parting of the ways*’ – is ontstaan, staat deze onder verdenking. Gaat het hier om een ‘christelijke’ interpretatie op basis van een theologie die destijds de christelijke weg als voortzetting of vervanging van de joodse weg interpreteerde en sindsdien is blijven voortbestaan¹² óf gaat het hier om een interpretatie die zich vanuit de tekst opdrong en opdringt. Daarmee wordt een tweede hoofdlijn zichtbaar die door deze scriptie loopt: een onderzoek naar de houdbaarheid van de formule ‘vijgenboom = Israël’.

Uit bovenstaande mag duidelijk zijn dat de gelijkstelling van Israël met de vijgenboom niet zonder problemen is en minstens wrijving oproept. Immers, de gelijkstelling veronderstelt de vervloeking van Israël en kan daarmee gemakkelijk anti-joodse sentimenten voeden, zoals bijv. blijkt uit de interpretatie van de verdorde vijgenboom bij Gnilka: “... *Sinbild dafür, daß Israel aufgehört hat, Gottes erwähltes Volk zu sein.*”¹³ Hoewel het onderzoek in deze scriptie zich richt op het vinden van een dwingende interpretatie op basis van de tekst, vormt het oplossen van deze spanning zeker een motief bij alle onderzoeksinspanningen. Het voorliggende werk is een wetenschappelijke poging om de anti-joodse spanning op te lossen en begeeft zich in die zin op ongebruikelijk terrein.¹⁴

1.2 Onderzoeksvraag

Vanuit de in de vorige paragraaf beschreven achtergrond bij het onderzoek, kan de onderzoeksvraag nu als volgt worden weergegeven:

Welke interpretatie van de vijgenboomvervloeking is mogelijk, plausibel en waarschijnlijk,¹⁵ die zowel een oplossing biedt voor i) de bestaande duidingsmoeilijkheden binnen de perikoop als voor ii) de anti-joodse strekking die ontstaat bij de interpretatie waarin de vijgenboom wordt gelijkgesteld aan Israël?

---

⁹ Luz, 1997, 199v.

¹⁰ ApP 2: “*And the Master answered and said to me, “Do you not understand that the fig-tree is the house of Israel?”*” Ehrman, 2003, 281. Cf. Bauckham, 1985, 269vv.

¹¹ Luz, 1997, 199.

¹² Cf. Stern, 1991, 39, 103v.

¹³ Gnilka, 1979, 125.

¹⁴ “*Nur selten gibt es Versuche, den Feigenbaum nicht mit Israel zu verbinden, um eine antijüdische Deutung zu vermeiden.*” (Luz, 1997, 199). Luz noemt twee alternatieve interpretaties uit de 20^e eeuw. Zie hiervoor § 2.2.

¹⁵ ‘Mogelijk’ houdt in dat de interpretatie niet door de tekst wordt uitgesloten, ‘plausibel’ houdt in dat de interpretatie door een significant aantal elementen in de tekst wordt ondersteund, ‘waarschijnlijk’ houdt in dat de interpretatie goed functioneert binnen de bredere literair-narratieve context.

1.3 Methode

Bij het analyseren van de interpretatiegeschiedenis van deze vijgenboomperikoop¹⁶ en de meer recente commentaren¹⁷ en artikelen, valt een ding in het bijzonder op: nergens wordt – voor zover bekend – de duiding van de vijgenboomvervloeking benaderd vanuit of in samenhang met de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom.¹⁸ Zonder op de geschiktheid van een dergelijke vergelijking te willen vooruitlopen,¹⁹ zij hier alvast opgemerkt dat er meer aanknopingspunten zijn dan alleen het voorkomen van de vijgenboom in beide teksten. Een systematische benadering van de vijgenboomvervloeking vanuit de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom vormt dan ook de essentie van de in deze scriptie gehanteerde methode. Om mogelijkwerijs tot nieuwe interpretaties te komen, lijkt deze weg een toegang te kunnen bieden. Al was het maar omdat deze weg nog niet eerder is uitprobeernd.

Na het inleidende eerste hoofdstuk, zullen allereerst de afzonderlijke perikopen binnen Markus – die van de vervloeking van de vijgenboom en die van de uitspruitende vijgenboom – worden geanalyseerd in respectievelijk hoofdstuk 2 en 3.

In hoofdstuk 2 wordt eerst kort stilgestaan bij de bronnen en tradities rondom de vervloekte vijgenboom en de *status quaestionis* met betrekking tot de interpretatiekaders ervan en de daarbij optredende interpretatiemoelijkheden. Daarna komen de exegetische stappen aan bod zoals werkvertaling, afbakening, structuur en narratieve analyse. De behandeling van de realia wordt uitgesteld tot in § 3.3. Hoofdstuk 2 wordt niet afgerond met een interpretatie, maar met de conclusies naar aanleiding van de tekstuele observaties.

In hoofdstuk 3 zal de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom worden geanalyseerd aan de hand van de in Zimmermann (2007) aangereikte stappen: *Bildlichkeit*, *Bildspendender Bereich*, *Bildfeldtradition* en *Deutungshorizont*.²⁰ Zowel de sociaal-historische analyse in § 3.3 (*Bildspendender Bereich*) als de analyse van de betekenis van de vijgenboom in § 3.4 (*Bildfeldtradition*) vormen binnen dit hoofdstuk een cruciaal onderdeel bij de interpretatie van de vijgenboom in het algemeen en de houdbaarheid van de gelijkstelling ervan met Israël in het bijzonder. Hoofdstuk 3 wordt in tegenstelling tot hoofdstuk 2 wel afgesloten met een interpretatie in § 3.5 (*Deutungshorizont*).

Vervolgens zal in hoofdstuk 4 de kern van deze scriptie worden behandeld. In dit hoofdstuk worden de beide vijgenboomperikopen op elkaar betrokken. Met de resultaten van de analyse van de uitspruitende vijgenboom kan nu een duiding van de vervloekte vijgenboom worden gegeven, die in hoofdstuk 2 nog moest worden uitgesteld.

Deze scriptie wordt in hoofdstuk 5 afgesloten met conclusies.

---

¹⁶ Hoofdstuk 1 van Telford, 1980 geeft hiervan een goed overzicht voor de laatste anderhalve eeuw.

¹⁷ Gnilka, 1979; Pesch, 1977; Stein, 2008; Keener, 1999; Luz, 1997; Yarbrow-Collins, 2007.

¹⁸ Mk 13:28-29.

Telford, 1980, 213-218 lijkt het meest in de buurt te komen. Echter, bij hem gaat het om twee afzonderlijke exegeses die dan op hetzelfde blijken neer te komen. Dus niet Mk 13 (systematisch) gebruikt bij de uitleg van Mk 11. Verder blijft de duiding hier op een hoog abstractieniveau (“... an eschatological lesson regarding the destruction of the Temple and the imminence of the Parousia.” Telford, 1980, 218).

¹⁹ Dit komt aan bod in § 4.1.

²⁰ Zimmermann, 2007 spreekt over *Deutungshorizonte* (pl.) i.p.v. het hier gekozen *Deutungshorizont* (sg.) omdat gelijkenissen doorgaans een openheid vertonen die zich niet laat inperken tot slechts één duiding. Toch willen wij in deze scriptie tot een meest waarschijnlijke keus komen, met daarbij in het achterhoofd dat een ‘horizont’ al heel breed is.

1.4 Relevantie

Zoals reeds hierboven aangegeven, gaat het in deze scriptie om het vinden van een – op basis van de tekst – mogelijke, plausibele en waarschijnlijke interpretatie van de vervloekte vijgenboom die geen anti-joodse noties met zich meedraagt. De interpretatie van de vervloekte vijgenboom als het volk van Israël heeft een sterke positie ingenomen in de traditie sinds de 2^e eeuw van de gangbare jaartelling. Deze interpretatie – hoe genuanceerd soms geformuleerd – neemt niet weg dat er altijd iets van een anti-joods sentiment overblijft. Israël, het uitverkoren volk van God, zou niet langer door God als zijn volk worden gezien. Een dergelijke interpretatie heeft in het verleden kunnen leiden tot de opkomst van de vervangingstheologie. De Kerk van het Nieuwe Testament heeft de plaats ingenomen van Israël. De Kerk als het ware Israël. Inmiddels is bekend tot welke verschrikkelijke gebeurtenissen deze sentimenten hebben kunnen leiden in de geschiedenis, met name die van de vorige eeuw. Inmiddels is de vervangingstheologie op zijn retour, maar dat bevrijdt ons mijns inziens nog niet van de plicht te onderzoeken of deze interpretatie van de vijgenboom als Israël zich dwingend uit de tekst laat afleiden, of dat deze voortkomt uit de theologie van het vroege Christendom. Al was het maar om de komende generaties een alternatief te kunnen bieden. Juist op deze wijze wil het voorliggende werk relevant zijn.

2 De vervloekte vijgenboom

(Mk 11:12-14,20-25)

2.1 Bronnen en traditie

Het verhaal van de vervloekte vijgenboom is zowel bij Markus als bij Matthëus te vinden. Over het ontstaan van deze narratieven bestaan verschillende opvattingen. In de oudere exegese waren er vooral twee varianten in gebruik.²¹ De eerste verklaart het verhaal als etiologie m.b.t. een bijzondere vijgenboom die werkelijk heeft bestaan. De andere ziet het verhaal als latere bewerking van de gelijkenis van de onvruchtbare vijgenboom van Lukas. De eerste verklaring volgt niet uit de tekst en is hypothetisch van aard. De tweede levert moeilijkheden op omdat beide teksten literair gezien sterk van elkaar verschillen.

In deze scriptie wordt niet onderzocht of er een pre-markaanse versie van de vervloekte vijgenboom heeft bestaan en hoe deze er dan waarschijnlijk uitgezien zou hebben. Ook gaat het niet om het bepalen van de meest authentieke lezing. Wel zullen hier uiterst beknopt de verschillen tussen de lezingen van Markus en Matthëus worden geëvalueerd.²² Ook de lezing van Lukas' onvruchtbare vijgenboom zal kort worden toegelicht.²³

Bij Markus is het verhaal van de vervloekte vijgenboom verdeeld in twee scènes.²⁴ Allereerst het verhaal dat eindigt met de uitspraak van Jezus: μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς καρπὸν φάγοι (“Laat niemand meer vrucht van jou eten in eeuwigheid!”).²⁵ Daarna de scène waarin de vijgenboom daadwerkelijk verdord blijkt te zijn. Beide scènes van het verhaal vormen een inclusio voor de tempelreiniging.²⁶ Matthëus maakt geen gebruik van deze inclusio, maar laat de vervloeking van de vijgenboom²⁷ direct aansluiten op de tempelreiniging.²⁸ Jezus woorden bij Matthëus luiden als volgt: μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα (“Laat er aan jou geen vrucht meer groeien in eeuwigheid!”).²⁹

Wat opvalt is dat het bij Markus gaat om het nooit meer *eten* (φάγοι) van vruchten. Of deze vervloeking – want zo noemt Petrus het (κατηράσω³⁰) – ook werkelijk effect zal hebben, lijkt af te hangen van wat er tijdens de tempelreiniging plaatsvindt. Daarna wordt beschreven dat de boom verdord is en dus inderdaad geen vrucht meer zal dragen, zodat niemand er ooit meer van kan eten. Matthëus heeft deze handeling ingekort en daarmee de structuur vereenvoudigd. Hierdoor kan bij Matthëus de vervloekingstekst direct op de vruchten worden betrokken en is de vervloeking ook direct effectief.

²¹ Gnllka, 1979, 123; Luz, 1997, 200; Yarbro-Collins, 2007, 525.

²² Mt 21:18-22 en Mk 11:12-14, 20-25.

²³ Lk 13:6-9.

²⁴ Mk 11:12-14 en 20-25.

²⁵ Mk 11:14.

²⁶ Mk 11:15-19.

²⁷ Mt 21:18-19.

²⁸ Mt 21:12-17.

²⁹ Mt 21:19.

³⁰ Mk 11:21.

De afwezigheid van de inclusio bij Mattheüs is het belangrijkste verschil in literaire context van de vijgenboomvervloeking tussen Mattheüs en Markus. De literaire context is verder in grote lijnen in overeenstemming met elkaar:³¹ de vervloekte vijgenboom en tempelreiniging worden bij beiden voorafgegaan door de intocht in Jeruzalem,³² en worden bij beiden opgevolgd door de vraag naar de bevoegdheid van Jezus,³³ de parabel van de slechte wijnbouwers³⁴ en de verschillende confrontaties die Jezus had met de leiders van het joodse volk in de tempel met betrekking tot het betalen van belasting aan de keizer,³⁵ de opstanding,³⁶ het grote gebod,³⁷ Davids zoon³⁸ en die uitlopen op Jezus' vertoog over de Farizeeën.³⁹

Zowel in Markus als in Mattheüs⁴⁰ is sprake van het opheffen en in zee werpen van een berg: ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν. De strekking is dat dit opheffen en in zee werpen mogelijk is wanneer men gelooft en niet twijfelt.⁴¹ Deze spreuk van Jezus staat in verband met het *strafwonder* van de vervloekte vijgenboom. Bij Mattheüs wordt deze spreuk echter ook in andere woorden – μετάβα ἔνθεν ἐκεῖ⁴² – (maar met dezelfde strekking en met hetzelfde voorwerp: ὄρει) in verband gebracht met een *genezingswonder* van een zieke jongen. Mattheüs brengt op deze manier meer evenwicht aan in het gebruik van de spreuk door Jezus, die, wanneer alleen betrokken op het strafwonder – zoals bij Markus – een extra moeilijkheid in de interpretatie oproept.

Het narratief van de vervloekte vijgenboom zoals die bij Markus en Mattheüs voorkomt, komt niet terug bij Lukas. Daar heeft het narratief van de vervloekte vijgenboom plaats gemaakt voor de parabel van de onvruchtbare vijgenboom.⁴³ Ook de literaire context van deze parabel verschilt van die van Markus en Mattheüs. De parabel staat niet in de context van Jezus' laatste optreden in Jeruzalem, zoals bij Markus en Mattheüs, maar wordt door Lukas veel eerder geplaatst tijdens zijn laatste reis naar Jeruzalem. Zowel de vorm, de thematiek, de literair-narratieve elementen als de literair-narratieve context van Lukas' onvruchtbare vijgenboom wijken sterk af van de vervloekte vijgenboom bij Markus en Mattheüs, waardoor onderlinge vergelijking niet vanzelfsprekend is.

Op basis van bovenstaande kan worden verondersteld dat de lezing van Markus en Mattheüs teruggaan op eenzelfde traditie.⁴⁴ Door de sterke overeenkomst in vorm, thematiek, narratieve

---

³¹ Merk op dat ook de literaire context van de uitspruitende vijgenboom (Mk 13:28-29, Mt 24:32-33) bij Markus en Mattheüs nagenoeg in overeenstemming is (Aland, 2005, 585v).

³² Mk 11:1-11, Mt 21:1-11.

³³ Mk 11:27-33, Mt 21:23-27.

³⁴ Mk 12:1-12, Mt 21:33-46.

³⁵ Mk 12:13-17, Mt 22:15-22.

³⁶ Mk 12:18-27, Mt 22:23-33.

³⁷ Mk 12:28-34, Mt 22:34-40.

³⁸ Mk 12:35-37a, Mt 22:41-46.

³⁹ Mk 12:37b-44, Mt 23:1-36.

⁴⁰ Mk 11:23, Mt 21:21.

⁴¹ Zie voetnoot 40.

⁴² Mt 17:20.

⁴³ Lk 13:6-9. Geen parallel met Mk en Mt.

⁴⁴ Of de lezing van Lukas ook teruggaat op deze traditie blijft hier open.

elementen⁴⁵ en literair-narratieve context,⁴⁶ kan ook de lezing van Mattheüs worden gebruikt bij de interpretatie van de vervloekte vijgenboom in Markus.

2.2 Status quaestionis

In deze paragraaf worden een zestal interpretatierichtingen beschreven aan de hand van commentaren van enkele hedendaagse exegeten:

- Ulrich Luz⁴⁷ (op parallel in Mattheüs⁴⁸)
- Craig Keener⁴⁹ (op parallel in Mattheüs)
- Robert Stein⁵⁰
- Joachim Gnilka⁵¹
- Rudolf Pesch⁵²
- Yarbro-Collins⁵³

Luz

De wrijving tussen het vloekwonder en de bevrijdingswonderen van Jezus speelt een rol bij Luz. Het vloekwonder past volgens hem niet bij de overige wonderen.

Het vloekwonder heeft volgens Luz een metaforische dimensie, omdat alle wonderen van Jezus een verwijzing inhouden naar iets buiten het wonder zelf. De verbinding met het profetisch optreden van Jezus bij de tempelreiniging, doet vermoeden dat ook de vervloeking van de vijgenboom een profetisch teken van Jezus is. Hoewel het verdorren van bomen in de bijbel een algemeen beeld is voor oordeel,⁵⁴ is het beeld voor de vervloekte vijgenboom volgens Luz minder eenduidig. Weliswaar komen volgens hem in de bijbel enkele teksten voor waar de vijgenboom voor Israël en de vijgen voor Israëlieten staan,⁵⁵ maar deze teksten noemen meestal ook het beeld van de wijnstok. Verder merkt Luz op dat de vijgenboommetafoor niet in de vroeg-joodse en zelden in de latere rabbijnse literatuur voorkomt, zodat ook hier geen eenduidige interpretatie uit afgeleid kan worden. Wat voor Luz overblijft is de profetische verbinding met de tempelreiniging. In beginsel stemt Luz in met de vroeg-christelijke duiding van de vijgenboomvervloeking als oordeel aan het adres van Israël, echter, de tekst laat volgens hem open wat er precies met de vijgenboom wordt uitgebeeld (Israël, Jeruzalem, de leiders van Israël).

Luz noemt verder twee alternatieve interpretaties uit de 20^e eeuw, die de vijgenboom niet verbinden met Israël.⁵⁶ Allereerst de interpretatie dat Jezus de vijgenboom straft omdat deze

---

⁴⁵ De lezing van Mattheüs is een samenvattende, vereenvoudigde en daardoor kortere versie ten opzichte van de lezing van Markus.

⁴⁶ Afgezien van de vijgenboominclusio die Mt weglaat.

⁴⁷ Luz, 1997, 200-203.

⁴⁸ Mt 21:18-22.

⁴⁹ Keener, 1999, 503-506.

⁵⁰ Stein, 2008, 511-522.

⁵¹ Gnilka, 1979, 123-125, 134.

⁵² Pesch, 1977, 195, 208.

⁵³ Yarbro-Collins, 2007, 522-537.

⁵⁴ Luz verwijst hier naar Js 34:4, 40:24, Jr 27:27 LXX, Hs 9:16, Jb 18:16, cf. Am 2:9, Ps 105:33.

⁵⁵ Luz verwijst hier naar Jr 24:1-10, 29:17, Hs 2:14, 9:10, Jl 1:7, Mi 7:1, cf. Jr 8:13.

⁵⁶ Luz, 1997, 200 en verwijzingen aldaar.

hem door zijn groene bladeren heeft misleid. De straf wordt geïnterpreteerd als het niet meer deel kunnen nemen van de boom aan de grenzeloze vruchtbaarheid van de messiaanse tijd. De tweede alternatieve interpretatie koppelt de vijgenboom aan machthebbers en dan met name de Romeinse overheersing. Het verdorren van de vijgenboom is dan het beeld voor de ondergang van het Romeinse rijk, voor een machtswisseling.⁵⁷ Beide alternatieve interpretaties zijn volgens Luz echter niet houdbaar. Allereerst gaat het niet om messiaanse vruchtbaarheid, want Jezus is niet op zoek naar een overvloed aan vijgen, maar naar enkele vijgen om zijn honger mee te stillen. Ten tweede is ook geen sprake van een machtswisseling. Dit thema is niet even bekend onder de verschillende joods-christelijke tradities en is daarmee minder waarschijnlijk dan een profetisch thema. Ook volgt een dergelijke alternatieve interpretatie niet uit de gelijkenis van de slechte wijnbouwers.⁵⁸ De leiders van Israël leveren het betreffende aandeel van de opbrengst van de wijngaard niet af. Zelfs niet als de eigenaar zijn zoon zendt. Nadat de vijgenboom is verdord volgt een uiteenzetting van Jezus over geloof en gebed.⁵⁹ Luz ziet in Jezus woorden geen voortzetting van de oordeelsthematiek van het vloekwonder. Het vijgenboomwonder is volgens Luz zowel een vloek- als een geloofswonder. Een vloek voor zijn vijanden en een zegen voor wie in hem gelooft. Theologisch sluiten het vloekwonder en Jezus' rede op elkaar aan, maar literair gezien krijgt Luz ze niet bij elkaar. Dat heeft alles te maken met de wrijving tussen het vloekwonder en de bevrijdingswonderen van Jezus. Hij eindigt zijn commentaar op de vijgenboomvervloeking dan ook met: *“Gegen seine eigene Absicht entlockt dieser etwas mißglückte Textabschnitt mir als heutigem Leser den Wunsch, der Glaube möge nur dann allmächtig sein, wenn er Taten der Liebe wirken möchte (vgl. Gal 5,6).”*⁶⁰

Keener

De wrijving tussen vloekwonder en bevrijdingswonder wordt ook door Keener genoemd, maar direct opgelost door erop te wijzen dat het vloekwonder is gericht tegen zaken en niet tegen mensen.⁶¹ Even verder in zijn commentaar wordt duidelijk dat Keener de vijgenboom interpreteert als de tempel.⁶² De vervloeking van de vijgenboom duidt op de aanstaande verwoesting van de tempel. Het symboliseert een profetische *'act of judgment'*. De interpretatie van de rede van Jezus over geloof en gebed mondt bij Keener uit in Jezus' geloofsdaad m.b.t. de voorbereidingen voor een nieuwe tempel, die niet met mensenhanden is gemaakt. Deze geloofsdaad moet Jezus bekopen met zijn eigen leven.

Stein

Ook Stein loopt op tegen de wrijving tussen het vloekwonder en de beschrijving van Jezus in de rest van het evangelie. Het vloekwonder is volgens hem, op basis van de tekst, een weloverwogen en symbolische daad en niet het gevolg van boosheid of woede.

---

⁵⁷ Cf. Von Gemünden, 1993-I, 39-50.

⁵⁸ Mk 12:1-12, Mt 21:12-16.

⁵⁹ Mk 11:20-25, Mt 21:21-22.

⁶⁰ Luz, 1997, 203.

⁶¹ Cf. Telford, 1999, 220.

⁶² Keener baseert dit op het symbolische gebruik in de bijbel van de ondergang van bomen die geen vrucht dragen. Deze bomen zouden Israël kunnen voorstellen aldus Keener. Keener verwijst naar: bijv. Jr 8:13, 11:16, 24:8, 29:17, Hs 9:10, Jl 1:7, 12, Mi 7:1, Mt 21:33.

In zijn commentaar komen verschillende interpretaties van de vijgenboom naar voren, zonder dat hij uitdrukkelijk voor een ervan kiest. Hij interpreteert de vijgenboom als Israël,⁶³ Jeruzalem en de tempel.⁶⁴ Stein geeft hier, evenals Luz, geen gesloten interpretatie van de vijgenboom. Het narratief moet gezien worden als een oordeel van God dat spoedig over Israël zal komen, en met name over de tempel en Jeruzalem.

Tenslotte, kan ook Stein de rede van Jezus over geloof en gebed moeilijk plaatsen in het licht van het voorafgaande vloekwonder. Het vloekwonder heeft volgens hem weinig te maken met geloof en gebed. Hij beargumenteert dat deze rede⁶⁵ oorspronkelijk geen deel uitmaakte van het narratief van de vervloekte vijgenboom. Het blijft echter open waarom de redactor het in een later stadium dan toch bij elkaar zou hebben gezet.

Gnilka

De vijgenboom en vijgen worden door Gnilka symbolisch geduid. De betekenis moet volgen uit het Oude Testament. De teksten die Gnilka gebruikt⁶⁶ zijn teksten die handelen over de vijgen. Zoals de profeten teleurgesteld zijn over het ontbreken van (vroeg) vijgen, zo is Jezus ook teleurgesteld dat hij aan de vijgenboom geen vijgen aantreft. Dit niet aantreffen van vijgen ziet Gnilka – met de opmerking daarbij dat deze interpretatie niet precies staat beschreven – als het niet aannemen van Jezus' woord door Israël. Dat het niet de tijd is voor vijgen⁶⁷ onderstreept voor Gnilka dat *"Israel seinen Kairos, die Zeit seiner eschatologischen Heimsuchung, verpaßt hat."*⁶⁸ Omdat de boom geen vrucht draagt wordt deze vervloekt: de boom mag nooit meer vruchten geven.⁶⁹ Hierdoor is het bestaan van de boom zinloos geworden en verdort deze. Voor Gnilka betekent dit beeld dat Israël niet langer het uitgekozen volk van God is.⁷⁰ In de samenvatting schrijft Gnilka het als volgt op: *"Für Markus ist klar, daß Israel aufgehört hat, seine Rolle als erwähltes Gottesvolk zu spielen."*⁷¹

Deze interpretatie ligt bij Gnilka ook ten grondslag aan zijn duiding van Jezus' rede over geloof en gebed. Weliswaar, ziet ook Gnilka hier een verandering van het thema, maar hij wil niet zover gaan en beweren dat de beide scènes niets met elkaar te maken hebben. Dat de vijgenboom is verdort vanaf de wortel – wat volgens Gnilka niet door de leerlingen van de buitenkant kon worden gezien – moet symbolisch worden opgevat als het onvruchtbaar geworden Jeruzalem. Het ongeloof vormt voor Gnilka de oorzaak van de toestand van Israël.

Pesch

De traditionele interpretatie van de vijgenboom als het beeld voor Israël, Jeruzalem of tempel, wordt door Pesch genoemd om die vervolgens kritisch terzijde te leggen. Ook Pesch wil een interpretatie van de vijgenboom uit Tenach laten opkomen. Echter, hij ziet in Tenach nergens een aanwijzing dat de vijgenboom het beeld is voor Israël. Ook kan volgens hem nauwelijks met

---

⁶³ Op basis van Jr 8:13, Hos.9:10, 16-17 en Mi.7:1.

⁶⁴ Op basis van de tempelreinigingsinclusio in Mk 11:15-19, de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom in Mk 13:28-29 en enkele teksten die verband houden met de tempel (Mk 14:58, 15:29 en 15:38).

⁶⁵ Mk 11:22-25.

⁶⁶ Hs 9:10, Jr 24:1-10, 29:17, Mi 7:1vv.

⁶⁷ Mk 11:13.

⁶⁸ Gnilka, 1979, 124.

⁶⁹ Merk op dat Mk 11:14 spreekt over het nooit meer *eten* van de boom.

⁷⁰ Zie het citaat aan het einde van § 1.1.

⁷¹ Gnilka, 1979, 125.

zekerheid gesteld worden dat de vervloeking van de vijgenboom symbool staat voor de vernietiging van de tempel. Uiteindelijk komt hij tot de conclusie dat een symbolische duiding van Jezus' vijgenboomvervloeking moet worden opgegeven omdat deze eenvoudigweg niet exegetisch is te verantwoorden en vooral ook omdat het gemakkelijk kan leiden tot een anti-joodse strekking. Door de rede van Jezus over geloof en gebed in aansluiting op de vervloeking van de vijgenboom, komt het strafwonder in het licht te staan van een geloofswonder. Hierdoor kan volgens Pesch geen sprake zijn van een symbolische strafbelofte aan het adres van Israël. Pesch ziet Jezus' rede – die in de context van de tempel staat – vooral als fundamentele aanwijzing voor de christelijke gemeente. De christelijke gemeente is volgens hem na de tempelverwoesting de nieuwe tempel geworden die niet met mensenhanden is gemaakt,⁷² de plaats van gebed voor alle volken.⁷³

Yarbro-Collins

De interpretatie van Yarbro-Collins is als volgt: de bladeren stellen het gejuich van het volk voor, dat Jezus binnenhaalt.⁷⁴ Daar tegenover staat het ontbreken van de vijgen, wat staat voor het niet welkom heten van Jezus door de leiders van het volk.⁷⁵ Yarbro-Collins ziet de vijgenboom als beeld voor de macht van de joodse leiders en niet in het algemeen als beeld voor Israël.⁷⁶ Bij deze interpretatie wordt door Yarbro-Collins veel gewicht toegekent aan één enkele oud-testamentische tekst.⁷⁷

Wat opvalt is dat bij Yarbro-Collins de spanning tussen vloekwonder en bevrijdingswonder niet wordt genoemd en dus geen rol speelt. Het vloekwonder wordt zelfs zondermeer in het verlengde geplaatst met Jezus' bevrijdingswonderen.⁷⁸ Op deze wijze blijft de genoemde spanning boven het commentaar van Yarbro-Collins hangen. Op soortgelijke wijze wordt ook de spanning tussen het vloekwonder en de rede van Jezus over geloof en gebed door Yarbro-Collins niet genoemd noch weggenomen.

Op basis van de hierboven beschreven interpretaties, kan de *status quaestionis* als volgt worden samengevat:

- Vloekwonder
De vervloeking van de vijgenboom past niet bij Jezus' handelwijze zoals die in de rest van het evangelie wordt beschreven (Luz, Keener, Stein). Een oplossing voor deze spanning wordt niet gegeven.
- Vijgenboom
De allegorische interpretatie van de vijgenboom laat men opkomen uit Tenach. Daarbij valt op dat niet alle tekstplaatsen die handelen over vijgen boom worden betrokken bij

---

⁷² Cf. Mk 14:58, 15:29.

⁷³ Mk 11:17.

⁷⁴ Yarbro-Collins, 2007, 526.

⁷⁵ Yarbro-Collins, 2007, 526.

⁷⁶ Yarbro-Collins, 2007, 526, 534.

⁷⁷ Mi 7:1; Yarbro-Collins, 2007, 525.

⁷⁸ Yarbro-Collins, 2007, 534-535.

het totstandkomen van de interpretatie.⁷⁹ De vijgenboom wordt vooral geïnterpreteerd met Israël, Jeruzalem, de tempel (Luz, Keener, Stein, Gnllka) of de macht van de leiders van het volk (Yarbro-Collins). Daarnaast wordt ook de onmogelijkheid van een exegetisch verantwoorde vijgenboominterpretatie verdedigd (Pesch).

- Jezus' rede

De rede van Jezus over geloof en gebed sluit (literair) niet (Luz, Stein) of half (Gnllka) aan op het oordeelsthema van de vervloeking van de vijgenboom.

Van deze drie punten is de interpretatie van de vijgenboom het belangrijkste. Pas wanneer duidelijk is waar dit beeld voor staat, kan op een zinvolle wijze iets gezegd worden over de verhouding van de vervloeking ervan tot de rest van het evangelie en over het al dan niet erop aansluiten van het geloofs- en gebedsthema. Met name op basis van de literaire en narratieve context van de vijgenboomvervloeking en de beeldvorming van de vijgenboom in Tenach,⁸⁰ bestaan er gegronde redenen om de vijgenboom niet te vereenzelvigen met Israël, Jeruzalem, tempel of joodse leiders.

2.3 Tekst en werkvertaling

De twee tekstgedeelten uit Markus zijn hieronder overgenomen vanuit Nestle-Aland.⁸¹ Allereerst Mk 11:12-14:

- 12 Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξεληθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας ἐπεΐνασεν.
13 καὶ ἰδὼν συκῆν ἀπὸ μακρόθεν ἔχουσαν φύλλα ἤλθεν,⁸² εἰ ἄρα τι εὐρήσει ἐν αὐτῇ, καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν οὐδὲν εὔρεν εἰ μὴ φύλλα· ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων.⁸³
14 καὶ ἀποκριθεὶς⁸⁴ εἶπεν αὐτῇ· μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς⁸⁵ καρπὸν φάγοι. καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

En ook Mk 11:20-22:

- 20 Καὶ παραπορευόμενοι πρωτὶ εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν.

---

⁷⁹ Cf. voetnoten 54, 55, 62, 63, 64, 66 en 77 met Appendix A. In deze scriptie zal het beeldveld van de vijgenboom worden behandeld op basis van het geheel aan vindplaatsen in Tenach.

⁸⁰ Zie § 3.4.1.

⁸¹ Nestle-Aland, 27^e editie, 2001, 127v. Bij de werkvertalingen in deze scriptie is gebruik gemaakt van Haubeck, 2007.

⁸² 'gaan' (Bauer, 1988, 631 (II)). Contra Bauer echter vertaald met 'komen'. Belangrijkste notie ἔρχομαι is 'komen' (pro Bauer, 1988, 628 (I)). Perspectief van verteller/vertelde ligt bij vijgenboom (cf. ἀπὸ μακρόθεν). Ook eenduidig met voorafgaand ἐξεληθόντων (v12) en volgend ἐλθὼν (v13b; Bauer, 1988, 629).

⁸³ Voor ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων geeft het tekstkritisch apparaat van Nestle-Aland nog een andere lezing (op basis van A, C², D, W, Θ), die in betekenis neerkomt op meer nadruk op de negatie door vooropplaatsing van οὐ.

⁸⁴ Bauer, 1988, 187 (2): *d. Wort ergreifen am Anfang e. Rede*. Vertalen met 'antwoorden' lijkt hier minder opportuun, aangezien er geen vraag is gesteld en Jezus niet opnieuw het woord neemt. Jezus reageert verbaal op de situatie (cf. Stein, 2008, 514).

⁸⁵ μηκέτι... μηδεὶς: dubbele en daardoor versterkte negatie.

- 21 καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ· ῥαββί, ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται.
 22 καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς· ἔχετε πίστιν θεοῦ.
 23 ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὡς ἂν εἴπη τῷ ὄρει τούτῳ· ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῆ ἔν τῃ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ λαλεῖ γίνεται, ἔσται αὐτῷ.
 24 διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα προσεύχεσθε καὶ αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι ἐλάβετε, καὶ ἔσται ὑμῖν.
 25 Καὶ ὅταν στήκετε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῆ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

De werkvertaling luidt als volgt:

Mk 11:12-14:

- 12 En de volgende dag, toen zij uit Bethanië kwamen, was hij hongerig.
 13 En toen hij vanuit de verte een vijgenboom zag die bladeren had, kwam hij ernaartoe (om te zien) of hij er iets in zou vinden, en toen hij erbij kwam vond hij niets dan bladeren; want het was niet de tijd voor vijgen.
 14 En hij reageerde en zei tegen hem:
 “Laat niemand meer vrucht van jou eten in eeuwigheid!”
 En zijn leerlingen hoorden (het).

Mk 11:20-25:

- 20 En toen zij (er) ’s morgens vroeg voorbijgingen, zagen zij dat de vijgenboom verdord was van (de) wortels af.
 21 En Petrus, die (het) zich herinnerde, zei tegen hem:
 “Rabbi, zie, de vijgenboom die u vervloekt hebt is verdord.”
 22 En Jezus antwoordde en zei tegen hen:
 “Heb geloof in God.
 23 Voorwaar, ik zeg jullie: Wanneer iemand tegen deze berg zou zeggen: Verhef je en werp je in de zee, en niet zou twijfelen in zijn hart, maar zou geloven dat wat hij zegt gebeuren zal, het zal hem ten deel vallen.
 24 Daarom zeg ik jullie: Alles wat jullie biddend begeren, gelooft dat jullie (het) ontvangen zullen, en het zal jullie ten deel vallen.
 25 En wanneer jullie staan om te bidden, vergeeft als jullie iets hebben tegen iemand, opdat ook jullie vader, die in de hemelen is, jullie de overtredingen van jullie zal vergeven.”

2.4 Afbakening en structuur

De tekst van Mk 11:12-14, 20-25 maakt allereerst deel uit van Mk 11:1-13:37. Dit deel van het Markusevangelie is narratief en thematisch geconcentreerd op de tempel. Binnen dit deel wordt Mk 11:12-14, 20-25 goed afgebakend door zowel tijd, locatie, onderwerp, personen en structuur.

De temporele afbakening wordt gerealiseerd in Mk 11:12, waar een nieuwe dag aanbreekt (τῆ ἐπαύριον). In Mk 11:20 – het begin van de tweede scène van het narratief van de vijgenboomvervloeking – is opnieuw sprake van een nieuwe dag (πρωΐ).

Het narratief van de vervloekte vijgenboom wordt ook locatief afgebakend. Mk 11:12 vormt een overgangsvers met betrekking tot de locatie: Jezus en zijn leerlingen verlaten Bethanië, waar zij na de intocht in Jeruzalem⁸⁶ en een eerste tempelbezoek⁸⁷ uiteindelijk naartoe gingen.⁸⁸ In Mk 11:12-14 is de locatie ergens onderweg tussen Bethanië en Jeruzalem. Datzelfde geldt voor de locatie in Mk 11:20-25. Hierna komen Jezus en zijn leerlingen weer in de tempel,⁸⁹ evenals tijdens de tempelreiniging.⁹⁰

Mk 11:12-14, 20-25 wordt ook goed afgebakend door het onderwerp. Het gaat hier over de vijgenboom die wel bladeren maar geen vruchten heeft, vervolgens door Jezus wordt vervloekt en uiteindelijk verdort. Het narratief wordt naar aanleiding van het gebeuren rondom de vijgenboom afgesloten met een rede van Jezus over geloof en gebed. In die zin is het narratief beeldend onderwijs van Jezus aan zijn leerlingen waarbij de vijgenboom als lesmateriaal dient. Met het ingaan van ons tekstdeel, veranderen ook de personen in het narratief. De voorafgaande intocht in Jeruzalem⁹¹ en het bezoek aan de tempel is een openbaar gebeuren. Ook de vraag van joodse leiders naar Jezus' bevoegdheid in de erop volgende perikoop,⁹² speelt zich af in de openbare ruimte van de tempel. Het onderwijs van Jezus m.b.t. de vijgenboom wordt daarentegen exclusief aan zijn leerlingen verteld.⁹³

Doordat Markus/redactor de twee vijgenbooms scènes gebruikt als inclusio voor de tempelreiniging, wordt de afbakening ook zichtbaar in de structuur. Daarbij vertonen de beide vijgenbooms scènes op hoofdlijnen eenzelfde (sub)structuur:

A. Locatie- en tijdsaanduiding	vs.12 en 20a
B. Vijgenboom	vs.13 en 20b-21
C. Jezus' reactie	vs.14 en 22-25

2.5 Narratieve analyse

2.5.1 Handelingsverloop

Het narratief begint met het vertrek van Jezus en zijn leerlingen uit Bethanië.⁹⁴ Direct aansluitend wordt vermeld dat Jezus honger heeft. Deze honger vormt een belangrijke schakel met

---

⁸⁶ Mk 11:1-11.

⁸⁷ Mk 11:11.

⁸⁸ Mk 11:11.

⁸⁹ Mk 11:27.

⁹⁰ Mk 11:15-19.

⁹¹ Mk 11:1-11.

⁹² Mk 11:27-33.

⁹³ Mk 11:11-12, 14-15, 20-22.

⁹⁴ Mk 11:12.

het vervolg van het verhaal. Het is daarom goed om te kijken of vanuit het handelingsverloop meer gezegd kan worden over deze honger (πεινάω).

Vanuit de literaire⁹⁵ en narratieve samenhang komt de vraag op of Jezus tijdens zijn bezoek aan de tempel een dag ervoor al de nodige misstanden heeft opgemerkt⁹⁶ en hem daardoor de eetlust is ontgaan zodat hij de volgende dag honger kreeg. Op basis van de tekst is deze vraag echter niet te beantwoorden, waardoor deze voorstelling van zaken hier hypothetisch moet blijven.

Toch kan er meer gezegd worden over de honger van Jezus vanuit het narratief van zijn verzoeking in de woestijn. Dit is naast de vervloeking van de vijgenboom de enige locatie in de bijbel waar sprake is van Jezus die honger krijgt. De betreffende teksten waar dit honger-krijgen (πεινάω) van Jezus wordt genoemd staan in Mattheüs en Lukas.⁹⁷ In deze teksten wordt als oorzaak van de honger het vasten van Jezus genoemd. De duivel⁹⁸ speelt handig in op Jezus' honger en verzoekt (πειράζω) hem om van stenen brood te maken.⁹⁹ Jezus doet dit echter niet en pareert de poging tot misleiding van de duivel met een schriftwoord.¹⁰⁰ Dat de duivel ook een rol speelt in het narratief van de vervloekte vijgenboom is mogelijk op basis van de narratieve samenhang, maar of het (on)geloofwaardig en (on)waarschijnlijk is volgt niet expliciet uit het narratief van de vervloekte vijgenboom.

De narratieve samenhang geeft ook aanleiding om de verzoeking om van stenen brood te maken,¹⁰¹ door te trekken naar de vijgenboom. Jezus zou dan verzocht worden om tegen de vijgenboom te zeggen: "Draag vrucht!" Dit wordt echter niet expliciet in de tekst vermeld. Opvallend is dat de uitkomst in beide narratieven gelijk is: Jezus maakt van de stenen geen brood en laat de vijgenboom geen vruchten dragen. Een overzicht van deze narratieve samenhang wordt gegeven in Tabel 1.

Verzoeking in woestijn	Vervloekte vijgenboom
Jezus heeft honger (Mt 4:2)	Jezus heeft honger (Mk 11:12)
Zeg dat stenen broden worden (Mt 4:3)	<i>Zeg dat vijgenboom vrucht draagt</i>
Jezus gaat naar Jeruzalem en tempel (Mt 4:5)	Jezus gaat naar Jeruzalem en tempel (Mk 11:27)

Tabel 1 – Vervloekte vijgenboom in verhouding tot Jezus verzoeking in de woestijn.

⁹⁵ Jezus komt de vijgenboom twee keer tegen. De eerste keer vervloekt hij de vijgenboom (Mk 11:14), de tweede keer is de vijgenboom fysiek verdord (Mk 11:20-21). Literair sluit dit aan bij Jezus die twee keer de tempel bezoekt. De eerste keer om alles in de tempel te zien (Mk 11:11), de tweede keer om deze fysiek te reinigen (Mk 11:15-19).

⁹⁶ Mk 11:11.

⁹⁷ Mt 4:2 en Lk 4:2. Hier worden dezelfde werkwoordsvormen (ἐπεινάσεν) gebruikt als in Mk 11:12 (en Mt 21:18). Merk op dat de verzoeking van Jezus ook genoemd wordt in Mk 1:12-13, echter daar niet in verband gebracht wordt met zijn honger. Echter, omdat de lezing van Mk die van Mt niet tegenspreekt (alleen de tijdsperiode van 40 dagen lijkt verschillend te worden toegepast), maar aanvult, is gekozen om ook de lezing van Mt m.b.t. Jezus' verzoeking te gebruiken bij de analyse van de vervloekte en uitspruitende vijgenboom in Mk.

⁹⁸ Mt 4:1, Lk 4:2.

⁹⁹ Mt 4:3, Lk 4:3.

¹⁰⁰ Mt 4:4, Lk 4:4.

¹⁰¹ Mt 4:3, Lk 4:3.

Op een andere manier lijkt er ook sprake van een poging tot misleiding. Op basis van het narratief verloop zou men gemakkelijk kunnen afleiden dat de vijgenboom Jezus op het verkeerde been heeft gezet. Door de bladeren aan de vijgenboom zou Jezus ook vijgen hebben verwacht, die er echter niet waren.¹⁰² Strikt genomen blijkt dit echter niet uit de tekst. Over Jezus' verwachting wordt niet gesproken. Over vruchten of vijgen – eetbaar of niet – slechts indirect.¹⁰³

De reactie van Jezus komt duidelijk uit de tekst naar voren. Jezus vervloekt de vijgenboom door ertegen te spreken:¹⁰⁴ μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς.¹⁰⁵ Deze vervloeking roept de vraag op waarom Jezus wenst dat er nooit meer iemand van deze boom zal eten, terwijl de boom er niets aan kan doen dat hij nog geen vruchten heeft. Het was immers nog niet de tijd voor vruchten: ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων.¹⁰⁶ Waarom liep Jezus niet gewoon weg? Uit het narratief wordt dat niet duidelijk.

De leerlingen van Jezus horen wat hij zegt tegen de vijgenboom.¹⁰⁷ Dit vormt de verbinding met de scène die op de tempelreiniging volgt. Een dag later zien de leerlingen van Jezus – wanneer zij opnieuw op weg zijn naar Jeruzalem – de vijgenboom die volledig (ἐκ ῥιζῶν) is verdord.¹⁰⁸ Petrus herinnert zich wat Jezus tegen de boom had gezegd. In directe rede geeft Petrus aan wat hij ziet en verbindt hij de verdorring met de vervloeking.¹⁰⁹ Opvallend is dat Petrus zijn woorden richt tot Jezus en niet tot zijn medeleerlingen. Jezus reageert op Petrus' uitroep en geeft een verhandeling over geloof en gebed.¹¹⁰ Hij richt zich daarbij op al zijn leerlingen.

Jezus geeft allereerst aan dat zij moeten geloven in God.¹¹¹ Vervolgens heeft Jezus het over het opheffen en in zee werpen van deze berg en de mogelijkheid daarvan voor wie gelooft.¹¹² Aansluitend wordt nog eens in algemene termen onderstreept dat alles mogelijk is voor wie gelovend bidt.¹¹³ Jezus sluit zijn rede af met een opdracht elkaar te vergeven wanneer men bidt.¹¹⁴

Deze verhandeling van Jezus is vanuit narratief oogpunt echter niet geheel probleemloos. Wat heeft geloof en gebed nu te maken met de vervloeking van de vijgenboom? Meer specifiek: Wat is de reden dat Jezus zijn leerlingen aanspoort om ook dergelijke strafwonderen te doen? Ook deze moeilijkheden laten zich niet zondermeer vanuit dit narratief verklaren.

---

¹⁰² Mk 11:13.

¹⁰³ Merk op dat er in Mk 11:13 gesproken wordt over τι (iets). Dit kunnen ook de kleinste aanzetten van nieuwe vijgen zijn of wintervijgen, al dan niet rijp of eetbaar, etc. Pas later in het vers wordt vermeld dat het niet de tijd voor vijgen is.

¹⁰⁴ Cf. Mt 4:4, Lk 4:4.

¹⁰⁵ Mk 11:14.

¹⁰⁶ Mk 11:13.

¹⁰⁷ Mk 11:14.

¹⁰⁸ Mk 11:20.

¹⁰⁹ Mk 11:21.

¹¹⁰ Mk 11:22-25.

¹¹¹ Mk 11:22.

¹¹² Mk 11:23.

¹¹³ Mk 11:24.

¹¹⁴ Mk 11:25.

2.5.2 Personages

De volgende personen en groep komen in de tekst voor:

1. Jezus
2. Petrus
3. Jezus' leerlingen

Jezus is duidelijk de hoofdpersoon in het verhaal. Zijn leerlingen worden – al dan niet direct – kort genoemd in vs.12 en 14b en vormen als het ware een inclusio voor het exclusief optreden van Jezus. Ook in vs.20-25 is er een scheiding tussen het optreden van Jezus en zijn leerlingen. In vs.20-21 komen de leerlingen – en in het bijzonder Petrus – ter sprake, voordat Jezus op hen reageert met een verhandeling over geloof en gebed. Het valt op dat de leerlingen van Jezus en de persoon van Petrus hier niet verder worden uitgewerkt. Het enige dat nog opvalt bij Petrus is dat zijn reactie in directe rede wordt weergegeven en met toevoeging van het woordje ἴδε (zie),¹¹⁵ waardoor de emotionele betrokkenheid van Petrus wordt onderstreept.

Over Jezus wordt meer gezegd dan over zijn leerlingen. Jezus is de handelende persoon terwijl de leerlingen vooral horen en zien.¹¹⁶ Hij ziet nadat hij honger heeft gekregen een vijgenboom met bladeren en gaat tevergeefs zoeken naar vruchten¹¹⁷ aan de vijgenboom.¹¹⁸ Hij vervloekt de vijgenboom¹¹⁹ en komt met een uiteenzetting over geloof en gebed.¹²⁰

Het verhaal rondom de vervloeking van de vijgenboom heeft iets vreemds als het gaat om de persoon van Jezus. Jezus die voorafgaand in Markus allerlei wonderen heeft verricht waarbij zieken werden genezen, duivels werden uitgeworpen, blinden weer konden zien en verlamden weer konden lopen, doet nu een strafwonder. Een strafwonder op weg naar c.q. in de buurt van de tempel en ook het enige wonder binnen de narratieve en thematische eenheid van Mk 11:1-13:37. De interpretatie van Jezus' strafwonder levert moeilijkheden op wanneer het wordt benaderd vanuit eerdere wonderen die hij heeft verricht.¹²¹

2.5.3 Ruimte en tijd

Het verhaal begint in Bethanië¹²² en eindigt in Jeruzalem.¹²³ De vervloeking van de vijgenboom vindt dus plaats ergens onderweg van Bethanië naar Jeruzalem en dus buiten de tempel. Mattheüs voegt hier nog een extra plaatsbepaling aan toe wanneer het gaat om de locatie van de vijgenboom, nl. langs de weg (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ).¹²⁴

De tweede scène van het narratief¹²⁵ speelt zich ook af op deze locatie, want de leerlingen van Jezus zien immers de vijgenboom opnieuw, maar nu verdord.¹²⁶ Verder worden geen plaatsbe-

---

¹¹⁵ Mk 11:21.

¹¹⁶ Mk 11:14, 20.

¹¹⁷ Letterlijk: iets (zie voetnoot 103).

¹¹⁸ Mk 11.13.

¹¹⁹ Mk 11.14.

¹²⁰ Mk 11:22-25.

¹²¹ Zie § 2.2.

¹²² Mk 11:12.

¹²³ Mk 11:15.

¹²⁴ Mt 21:19.

¹²⁵ Mk 11:20-25.

palingen gegeven in de tekst, zodat ook de rede van Jezus over geloof en gebed bij de verdorde vijgenboom moet hebben plaatsgevonden.

De twee scènes van het verhaal spelen zich af op twee opeenvolgende¹²⁷ dagen. Op de eerste dag vervloekt Jezus de vijgenboom die geen vruchten heeft.¹²⁸ Dit is dezelfde dag waarop hij ook de tempel reinigt. De volgende dag zien de leerlingen van Jezus dat de vijgenboom verdord is.¹²⁹

Verder zijn er nog twee aanwijzingen waaruit kan worden afgeleid dat dit verhaal zich afspeelt in het voorjaar, waarschijnlijk ergens in maart of april. Allereerst wordt aangegeven dat het niet de tijd voor vijgen is.¹³⁰ Ten tweede waren Jezus en zijn leerlingen op weg naar Jeruzalem om het Pascha te gaan vieren.¹³¹

Op de dag die aan de vijgenboomvervloeking vooraf gaat, komen Jezus en zijn leerlingen voor het eerst Jeruzalem binnen.¹³² Jezus bezoekt ook op die dag de tempel. Bij Markus beslaat het narratief dat betrokken is op Jeruzalem en de tempel, drie dagen: de intocht in Jeruzalem,¹³³ de vervloeking van de vijgenboom gevolgd door de reiniging van de tempel¹³⁴ en de verdorde vijgenboom en het overige optreden van Jezus in de tempel.¹³⁵

Een periode van 'drie dagen' komt bij Markus nog op de volgende plaatsen voor: de menigte die zonder eten al drie dagen Jezus volgt,¹³⁶ Jezus die leert dat hij gedood zal worden en na drie dagen weer zal opstaan¹³⁷ en Jezus die gezegd heeft dat hij de tempel zal afbreken en in drie dagen weer zal opbouwen.¹³⁸

2.5.4 Perspectief

In het narratief van de vervloekte vijgenboom maakt de schrijver/redactor gebruik van focalisatie.¹³⁹ Door een specifiek gebruik van de werkwoorden die voortgang aanduiden, wordt de focus/het perspectief van het narratief bij Jezus' benadering van de vijgenboom gelegd. Dit werkwoordgebruik wordt schematisch weergegeven in Figuur 1 en hieronder verder toegelicht.

In de eerste scène van het narratief wordt drie keer een werkwoord gebruikt dat ruimtelijke voortgang aangeeft. In vs.12 *komen* Jezus en zijn leerlingen uit Bethanië. In vs.13 *komt* Jezus

---

¹²⁶ Mk 11:20-21.

¹²⁷ Gezien het narratieve verloop is het zeer waarschijnlijk dat hier sprake is van twee opeenvolgende dagen.

¹²⁸ Mk 11:12.

¹²⁹ Mk 11:20.

¹³⁰ Mk 11:13. Zie ook § 3.3.

¹³¹ Dalman geeft op basis van de huidige joodse kalender een mogelijke datum tussen 26 maart en 25 april (Dalman, 1928, 380).

¹³² Mk 11:1-11.

¹³³ Mk 11:11.

¹³⁴ Mk 11:12, 19.

¹³⁵ Mk 11:20, 27.

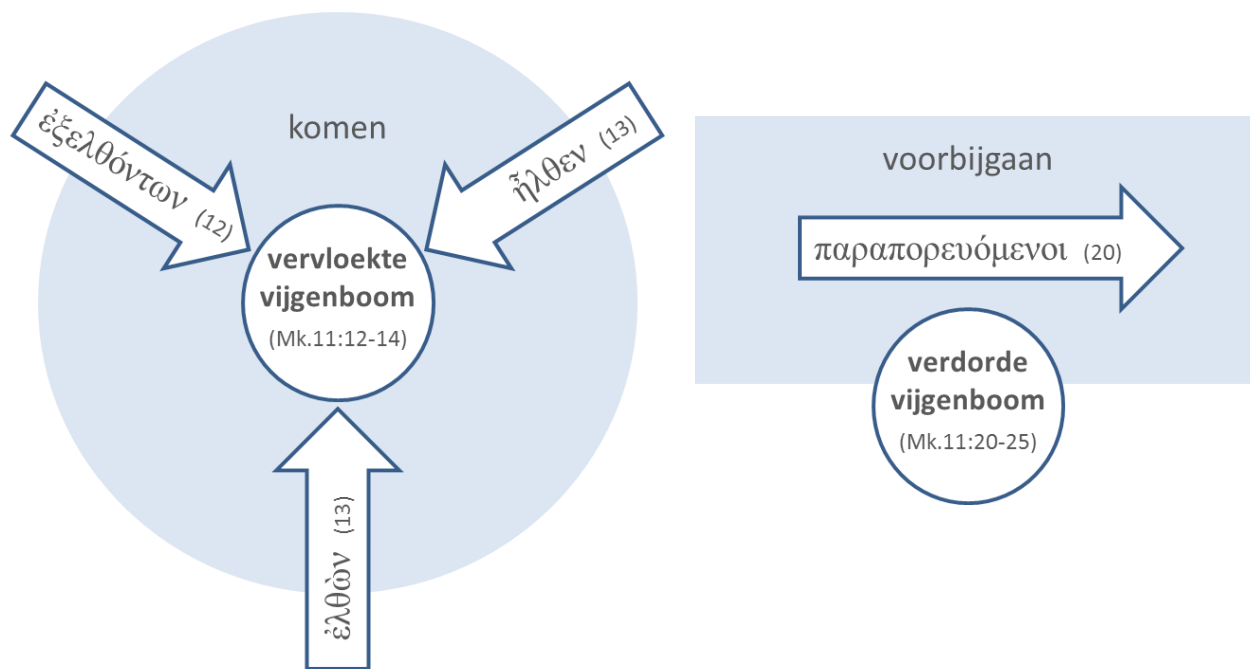
¹³⁶ Mk 8:2.

¹³⁷ Mk 8:31.

¹³⁸ Mk 14:58, 15:29.

¹³⁹ Voor het begrip 'focalisatie' zie: Stern, 1991, 82v.

naar de vijgenboom toe en in datzelfde vers staat ook dat toen Jezus bij de vijgenboom *kwam*, hij er alleen bladeren kon vinden. Het valt op dat alle drie de keren een vorm van het werkwoord ἔρχομαι wordt gebruikt. De eerste en de derde keer gaat het om *aorist participia*,¹⁴⁰ terwijl het de tweede – en dus middelste – keer geen participium betreft, maar een *aorist indicatief*. Hiermee wordt het perspectief van het verhaal heel sterk op de vijgenboom gericht en met name op Jezus' komst ernaartoe. Het lijkt alsof de verteller al onder de vijgenboom staat op het moment dat Jezus en zijn leerlingen uit Bethanië vertrekken. Het optreden van Jezus met betrekking tot de vijgenboom krijgt hierdoor bij Markus veel nadruk en daardoor de vijgenboom zelf ook. De uitgesproken vervloeking van Jezus drijft de spanning op. Ook de leerlingen hebben het gehoord.¹⁴¹ Wat zal er met de vijgenboom gaan gebeuren?

Figuur 1 – Verandering van perspectief door focalisatie.

De tweede scène van het narratief kent slechts één werkwoord dat ruimtelijke voortgang aanduidt. In vs.20 wordt een *participium presens* van πορεύομαι (vs.20) gebruikt. In het *voorbijgaan* aan de vijgenboom zien ze dat deze verdord is. Het perspectief dat in de eerste scène de vijgenboom nog in het centrum van de aandacht plaatste, is nu geheel verdwenen. Het heeft plaatsgemaakt voor een terloopse en bijna toevallig-aandoende aandacht, hetgeen mogelijk kan aanduiden dat het voor de verteller 'de meest normale zaak van de wereld is' dat de vijgenboom is verdord. Het kon blijkbaar niet anders. De vraag is dan hoe deze verandering van perspectief – van 'wat zal er toch gaan gebeuren met de vijgenboom?' naar 'het is voor-de-hand-liggend dat de vijgenboom is verdord' – heeft kunnen plaatsvinden. Vanuit het perspec-

¹⁴⁰ In § 2.3 zijn deze vertaald met temporele bijzinnen.

¹⁴¹ Mk 11:14.

tief van de verteller kan dat slechts worden verklaard uit de tussenliggende tekst: de tempelreiniging, die Markus als kern van de vervloekte-vijgenboom-inclusio heeft opgeschreven.

2.6 Conclusies

De volgende conclusies komen uit dit hoofdstuk naar voren:

- Door de sterke overeenkomst in vorm, thematiek, narratieve elementen en literair-narratieve context, kan ook de lezing van Mattheüs worden gebruikt bij de interpretatie van de vervloekte vijgenboom in Markus.
- De *status quaestionis* kan als volgt worden samengevat:
  - Aanwezigheid van een spanningsveld tussen Jezus' vloekwonder en zijn bevrijdingswonderen, die niet wordt opgelost.
  - Interpretatie van de vijgenboom als beeld voor Israël, Jeruzalem, tempel en/of joodse leiders.
  - Jezus' rede over geloof en gebed sluit niet aan op zijn vloekwonder.
- Uit de narratieve analyse komen enkele belangrijke punten naar voren:
  - Door focalisatie is het perspectief volledig gericht op de vijgenboom die wordt vervloekt. De verdorde vijgenboom wordt slechts terloops opgemerkt.
  - Jezus' honger bij de vijgenboom kan in verband gebracht worden met de honger die hij had tijdens de verzoeking van de satan in de woestijn.
  - Jezus ziet vanuit de verte een vijgenboom die bladeren heeft.
  - Jezus treft in de vijgenboom alleen bladeren aan omdat het niet de tijd is voor vijgen.
  - Jezus wenst dat er nooit meer iemand van de boom zal *eten*.
  - Na de tempelreiniging zien de leerlingen dat de boom verdord is (hetgeen Jezus niet direct heeft gewenst).
  - De tempelreiniging staat in verband met de vervulling van Jezus' wens.

Voordat in hoofdstuk 4 de vervloekte vijgenboom kan worden geïnterpreteerd, zal in het volgende hoofdstuk eerst de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom worden geanalyseerd.

3 De uitspruitende vijgenboom

(Mk 13:28-29)

3.1 Tekst en werkvertaling

De tekst uit Mk 13:28-29 is hieronder overgenomen vanuit Nestle-Aland.¹⁴²

Mk 13:28-29:

- 28 Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς ἀπαλὸς γένηται καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν·
29 οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς ἐστὶν ἐπὶ θύραις.

De werkvertaling luidt als volgt:

Mk 13:28-29:

- 28 En leert van de vijgenboom de gelijkenis: wanneer zijn takken zacht worden en de bladeren uitspruiten, dan weten jullie dat de zomer aanstaande is;
29 Zo ook jullie, wanneer jullie deze dingen zien gebeuren, weet dat (het) aanstaande is, voor de deur.

3.2 Literaire en narratieve analyse (*Bildlichkeit*)

Deze tekst wordt duidelijk afgebakend als gelijkenis¹⁴³ door het gebruik van het woord παραβολήν.¹⁴⁴ Het beeld van de uitspruitende vijgenboom die de zomer aankondigt, wordt na de woorden οὕτως καὶ¹⁴⁵ van de betekenis voorzien. De gelijkenis is verder te structureren in twee keer twee parallele tekstdelen. De eerste parrallelie gaat terug op het dubbele gebruik van ὅταν,¹⁴⁶ terwijl de tweede parallelie wordt gevormd door het dubbele gebruik van γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς.¹⁴⁷

¹⁴² Nestle-Aland, 27^e editie, 2001, 135.

¹⁴³ Het betreft hier een gelijkenis waarbij twee zinnen vergelijkend naast elkaar worden gezet, met als doel de ene te verduidelijken aan de hand van het uitbeeldende karakter van de andere. In de klassificatie van Jülicher gaat het dan om een *'Gleichnis im engeren Sinn'* (Jülicher, I²1910, 69).

¹⁴⁴ Mk 13:28.

¹⁴⁵ Mk 13:29.

¹⁴⁶ Mk 13:28 en 29.

¹⁴⁷ Mk 13:28 en 29.

De structuur kan als volgt worden weergegeven:¹⁴⁸

A	28.	En leert van de vijgenboom de gelijkenis:
BA		wanneer zijn takken zacht worden en de bladeren uitspruiten,
BB		dan weten jullie dat de zomer aanstaande is;
B'A'	29.	Zo ook jullie, wanneer jullie deze dingen zien gebeuren,
B'B'		weet dat (het) aanstaande is, voor de deur.

Door de imperatief in B'B' krijgt de tekst een appellatief, climactisch karakter en komt de nadruk te liggen op de toekomst.¹⁴⁹ Dit wordt verder onderstreept door het gebruik van de tijdsaanduidingen in de tekst: ὅταν, ἤδη en ἐγγύς¹⁵⁰ tegenover ὅταν, ἐγγύς en ἐπὶ θύραις.¹⁵¹

Dat de gelijkenis aansluit op wat voorafgaat in de eschatologische rede van Jezus¹⁵² is duidelijk, echter de precieze verwijzingen zijn niet direct zichtbaar. Zo wordt gesproken over ταῦτα en over iets dat ἐστὶν ἐπὶ θύραις.¹⁵³ Twee zaken dus: 'dingen die men ziet gebeuren' en – wanneer men deze dingen daadwerkelijk ziet gebeuren – nog 'iets dat staat te gebeuren'.¹⁵⁴

Wat opvalt is dat wat voorafgaat in de eschatologische rede van Jezus ook in twee tekstuele eenheden kan worden verdeeld. In de eerste tekstuele eenheid worden diverse eschatologische gebeurtenissen vermeld.¹⁵⁵ Dat deze gebeurtenissen een eenheid vormen wordt niet alleen duidelijk uit het eschatologische thema van moeite en beproeving,¹⁵⁶ maar laat zich ook afleiden uit de literaire structuur. Het gaat hier namelijk om een inclusio.¹⁵⁷ Vs.5-6 enerzijds en vs.21-23 anderzijds brengen de inclusio tot stand doordat zij dezelfde inhoud hebben. Beide tekstdelen waarschuwen voor de misleiding door valse profeten en valse christussen. De eschatologische gebeurtenissen staan er tussen in. In de tweede tekstuele eenheid¹⁵⁸ is sprake van de parousie van de Mensenzoon, de hemelse Messias.¹⁵⁹ Deze tekstuele eenheid wordt duidelijk van het voorgaande gescheiden door het thema van parousie en de tijdsaanduiding μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην.¹⁶⁰

Op basis van deze tekstuele tweedeling – eschatologische gebeurtenissen¹⁶¹ en parousie¹⁶² – kan ook de tweedeling in de gelijkenis worden onderbouwd. Het ταῦτα slaat dan op de eschatologische gebeurtenissen in de inclusio en daarmee op het beeld van de vijgenboom die

---

¹⁴⁸ Von Gemünden, 1993-II, 151.

¹⁴⁹ Von Gemünden, 1993-II, 151.

¹⁵⁰ Mk 13:28.

¹⁵¹ Mk 13:29.

¹⁵² Mk 13:5-27.

¹⁵³ Mk 13:29.

¹⁵⁴ Merk op dat ook de vraag van Jezus' leerlingen (Mk 13:4) – die de aanleiding vormt voor Jezus' eschatologische rede – uit twee delen bestaat, waarin ταῦτα en ταῦτα πάντα in dezelfde volgorde als in vs.29-30 voorkomen (Stein, 2008, 618).

¹⁵⁵ Mk 13:5-23.

¹⁵⁶ Pesch, 1977, 307, cf. Gnika, 1979, 205.

¹⁵⁷ Dit wordt niet opgemerkt door de in § 2.2 genoemde exegeten.

¹⁵⁸ Mk 13:24-27.

¹⁵⁹ Cf. Dn 7:13-14, Collins, 2010, 195v.

¹⁶⁰ Mk 13:24 (cf. Mk 13:19).

¹⁶¹ Mk 13:5-23.

¹⁶² Mk 13:24-27.

bladeren krijgt, terwijl hetgene dat ἐστὶν ἐπὶ θύραις verbonden kan worden met de parousie en het beeld van de zomer (θέρους).¹⁶³

Wat opvalt is dat de vijgen niet expliciet worden genoemd in deze gelijkenis en daardoor ook geen rol lijken te spelen. Toch valt hierover op basis van de tekst meer te zeggen. Hoewel bij de uitspruitende vijgenboom in het geheel niet over vruchten wordt gesproken, wordt echter ook niet gesproken over vervloeking of verwoesting van de boom.¹⁶⁴ Zoals het beeld hier door Jezus wordt gebruikt zal het bij de eerste hoorders (vier van zijn leerlingen)¹⁶⁵ en eerste lezers het beeld hebben opgeroepen van een vijgenboom die op zijn tijd vruchten zal dragen. Het gaat immers op de zomer aan en de bladeren worden gevormd.

In de tekstuele eenheid van de parousie van de Messias¹⁶⁶ is sprake van de sterren die van de hemel zullen vallen.¹⁶⁷ Deze gebeurtenis wordt ook beschreven in de Openbaring van Johannes,¹⁶⁸ waarbij het vallen van de sterren wordt vergeleken met late, onrijpe vijgen (ὄλυνθος)¹⁶⁹ die door een harde wind van de boom vallen. Deze onrijpe vijgen staan dus via de vallende sterren in Markus¹⁷⁰ in verband met de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom. Hieruit wordt duidelijk dat niet alleen het uitspruiten van de vijgenboom als beeld gebruikt wordt, maar indirect ook het dragen van vruchten.¹⁷¹

De narratieve eenheid waarin de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom is opgenomen begint met het vertrek van Jezus uit de tempel.¹⁷² Van zijn leerlingen wordt gezegd dat een van hen Jezus aanspreekt. Hij wijst Jezus op de imposante gebouwen van waarschijnlijk de tempel en Jeruzalem.¹⁷³ Jezus reageert met de voorzegging van de verwoesting van deze gebouwen.¹⁷⁴ Vervolgens komt hij op de Olijfberg aan,¹⁷⁵ alwaar vier van zijn leerlingen hem vragen naar het wanneer van deze verwoesting en het teken van de vervulling ervan.¹⁷⁶ Hierna begint Jezus' eschatologische rede¹⁷⁷ die uitmondt in de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom.¹⁷⁸

---

¹⁶³ Stein, 2008, 618 ziet ook twee teksteenheden, evenals Pesch, 1977, 307v, maar stelt dat het ταῦτα in vs.29 niet slaat op de parousie. Gnlika, 1979, 205 heeft ook twee teksteenheden, hoewel de eerste wordt beperkt tot vs.14-23 op basis van het overeenkomstige ὅταν ἴδῃτε in vs.14 en 29. Echter, de verwijzing waar het hier om gaat, nl. ταῦτα, komt niet voor in vs.14 en 29.

¹⁶⁴ Cf. Mk 11:14, 20-21.

¹⁶⁵ Mk 13:3.

¹⁶⁶ Mk 13:24-27.

¹⁶⁷ Mk 13:25.

¹⁶⁸ Op 6:13.

¹⁶⁹ Löw, 1967, 236.

¹⁷⁰ Mk 13:25.

¹⁷¹ Aan late vijgen gaan vroege- en zomervijgen vooraf (zie § 3.3).

¹⁷² Mk 13:1. Merk op dat in de tekst staat dat Jezus vertrekt uit de tempel (terwijl zijn leerlingen ook meegaan).

¹⁷³ Mk 13:1.

¹⁷⁴ Mk 13:2.

¹⁷⁵ Mk 13:3. Merk op dat hier dezelfde structuur wordt gebruikt als in vs.1. Alleen van Jezus wordt gezegd dat hij de tempel verlaat en op de Olijfberg zit, terwijl zijn leerlingen hem in beide verzen vervolgens aanspreken.

¹⁷⁶ Mk 13:3-4.

¹⁷⁷ Mk 13:5-27.

¹⁷⁸ Mk 13:28-29.

Twee aspecten in deze korte narratieve beschrijving zijn van belang: i) Jezus die de tempel verlaat en de olijfberg opgaat en ii) een van zijn leerlingen die hem op de imposante gebouwen attendeert.¹⁷⁹ Deze aspecten kunnen in verband gebracht worden met de derde verzoeking van Jezus in de woestijn (zie Tabel 2). Deze verzoeking volgt op die waar Jezus op de tempel staat.¹⁸⁰ Jezus heeft zagezegd bij de derde verzoeking de tempel verlaten. In deze derde verzoeking laat satan aan Jezus de heerlijkheid van alle koninkrijken in de wereld zien. Op vergelijkbare¹⁸¹ wijze laat een van de leerlingen van Jezus hem de heerlijkheid van de tempel¹⁸² en Jeruzalem zien.¹⁸³ Ook de locatie is vergelijkbaar: in beide teksten¹⁸⁴ is sprake van een berg. De eschatologische rede van Jezus en zijn gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom staan hiermee in het teken van poging tot misleiding.¹⁸⁵

Verzoeking in woestijn	Uitspruitende vijgenboom
Jezus verlaat tempel en gaat naar berg (Mt 4:8)	Jezus verlaat tempel en gaat naar berg (Mk 13:1, 3)
Heerlijkheid van koninkrijken van de wereld worden getoond (Mt 4:8)	Imposante gebouwen van de tempel worden getoond (Mk 13:1, 2)

Tabel 2 – Uitspruitende vijgenboom in verhouding tot Jezus verzoeking in de woestijn.

Het is goed om hier nog iets meer te zeggen over de verhouding misleiding ($\pi\lambda\alpha\nu\acute{\alpha}\omega$)¹⁸⁶ en verzoeking ($\pi\epsilon\iota\rho\acute{\alpha}\zeta\omega$).¹⁸⁷ Beide worden in deze scriptie min of meer door elkaar gebruikt, aangezien beide gelijk zijn wanneer men kijkt naar het resultaat. Het maakt niet uit of men een misstap maakt vanwege te zijn misleid of te zijn verzocht. Het nuance-verschil tussen beide termen zit in de ‘manier van doen’. Bij verzoeking is sprake van ‘op de proef stellen’,¹⁸⁸ waarbij niet onduidelijk is waartussen men zagezegd moet kiezen. Zo is het heel duidelijk dat Jezus door satan wordt verzocht. De verzoeking is dan vooral dat hetgene wat satan voorstelt op de een of andere wijze aantrekkelijk(er) zou kunnen zijn. Jezus kan ook heel direct de verzoeking pareren door middel van schriftwoorden. Bij misleiding is die duidelijkheid er veel minder. Het is niet op voorhand duidelijk wie degene is die misleidt, hoe deze misleidt en wat de misleiding inhoudt. Er lijkt dan ook minder een keuze te zijn. In misleiding zit iets van bedriegen.¹⁸⁹ Het gaat bijna ongemerkt. Vanaf de verzoeking van Jezus tot aan de voorzegde misleidingen door valse christussen en valse profeten is dus een proces gaande waarin de tegenstellingen tussen waar en

¹⁷⁹ Mk 13:1. Hier wordt gebruik gemaakt van ἴδε. ἴδε wordt binnen Markus verder alleen gebruikt in Mk 2:24, 3:34, 11:21, 15:4 en 16:6. In al deze teksten gaat het om situaties waarbij misleiding een rol speelt en waarbij de situatie uiteindelijk toch anders moet worden beoordeeld dan op basis van de eerste aanblik te verwachten viel.

¹⁸⁰ Mt 4:5.

¹⁸¹ D.w.z. thematisch vergelijkbaar: het zien door Jezus van iets dat imposant/heerlijk is en waarop de aandacht wordt gevestigd door iemand anders.

¹⁸² Mk 13:1. Cf. Skarsaune, 2002, 93 en Ben-Dov, 1985, 73vv.

¹⁸³ In verband met de vergelijking leerling-satan, cf. Mk 8:33, Mt 16:23.

¹⁸⁴ Mt 4:8 vs. Mt 24:3, Mk 13:3.

¹⁸⁵ Cf. § 2.5.1.

¹⁸⁶ Mk 13:5-6, 22.

¹⁸⁷ Mk 1:13, Mt 4:1, Lk 4:2.

¹⁸⁸ Bauer, 1988, 1291 (2).

¹⁸⁹ Bauer, 1988, 1337 (1).

vals steeds meer worden verhuld. Het zal blijken dat deze verhulling ook een rol speelt op het beeldniveau van de bladeren.¹⁹⁰

In vergelijking met de structuur van de tekst van de vervloekte vijgenboom,¹⁹¹ vertoont de structuur van de uitspruitende vijgenboom¹⁹² opvallende overeenkomsten. De tempelgebouwen en/of gebouwen van Jeruzalem worden ‘vervloekt’ zoals de vijgenboom wordt vervloekt.¹⁹³ Aansluitend maakt Markus/redactor gebruik van een inclusio. Bij de vervloekte vijgenboom is dat de tempelreiniging,¹⁹⁴ bij de uitspruitende vijgenboom gaat het om misleiding.¹⁹⁵ Bij de tempelreiniging is het Jezus die handelt,¹⁹⁶ terwijl de misleiding het werk is van valse christussen en valse profeten.¹⁹⁷ Als afsluiting wordt van de vervloekte vijgenboom gezegd dat deze is verdord en volgt er een leerrede van Jezus.¹⁹⁸ Hiertegenover staat de parousie van de Mensenzoon¹⁹⁹ en eveneens een leerrede²⁰⁰ die wordt aangevangen met de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom.²⁰¹

Uit de literair-narratieve analyse in deze paragraaf kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- De uitspruitende bladeren houden verband met de eschatologische gebeurtenissen die Jezus voorafgaand aan de gelijkenis noemt.
- De eschatologische gebeurtenissen staan in het teken van misleiding – Markus gebruikt hiervoor een inclusio – door valse christussen en valse profeten.
- De zomer, datgene wat ‘voor de deur staat’, is de parousie van de Mensenzoon.
- De vruchten – hoewel niet expliciet genoemd – spelen een rol in het beeld van de gelijkenis.
- Het narratief waarbinnen de gelijkenis wordt verteld, houdt verband met de derde verzoeking van Jezus in de woestijn.
- Het narratief heeft een vergelijkbare structuur met het narratief van de vervloekte vijgenboom.

Voordat een interpretatie van de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom kan worden gegeven in § 3.5, zal in § 3.3 en § 3.4 eerst gekeken worden naar wat een vijgenboom precies is en wat deze betekende voor de eerste hoorders en lezers.

---

¹⁹⁰ Zie § 3.5 en § 4.2.

¹⁹¹ Mk 11:12-25.

¹⁹² Mk 13:1-37.

¹⁹³ Mk 11:14 vs. Mk 13:2.

¹⁹⁴ Mk 11:15-19.

¹⁹⁵ Mk 13:5-23.

¹⁹⁶ Mk 11:15.

¹⁹⁷ Mk 13:22.

¹⁹⁸ Mk 11:20-25.

¹⁹⁹ Mk 13:24-27.

²⁰⁰ Mk 13:28 (μάθετε).

²⁰¹ Mk 13:28-29.

3.3 Sociaal-historische analyse (*Bildspendender Bereich*)

Twee soorten vijgenbomen komen in de bijbel voor.²⁰²

- *Ficus Carica* תְּאֵנָה²⁰³ Vijgenboom
- *Ficus Sycomorus* שִׁקְמָה²⁰⁴ Wilde²⁰⁵ vijgenboom

In deze paragraaf zal een beschrijving worden gegeven van beide vijgenbomen,²⁰⁶ die tot dezelfde familie van de *Artocarpaceae* behoren.²⁰⁷

De *Ficus Carica* verliest in de winter zijn bladeren. In januari bezit de boom wintervijgen, die in het voorjaar rijpen, maar meestal vroegtijdig afvallen. Eind maart, begin april beginnen de nieuwe bladeren zich te vormen,²⁰⁸ die in de zomer een dicht bladerdek vormen, waaronder men goed in de schaduw kan zitten. In maart ontstaan naast de wintervijgen nieuwe vijgen die in het midden of aan het eind van juni rijp zijn. Een deel van deze vijgen is eind april al rijp, hoewel de meeste in een vroegtijdig stadium afvallen. Deze vijgen zijn kleiner en harder dan die in juni rijp zijn. De vijgen die in juni rijp zijn worden vroege vijgen genoemd. Deze vallen doorgaans direct van de boom als ze rijp zijn. De vroege vijgen zijn een delicatessen en daardoor erg gewild.²⁰⁹ In juni verschijnen de zomervijgen, die in augustus rijp zijn. In augustus ontstaan de wintervijgen, ook wel late vijgen genoemd. Deze blijven aan de boom hangen gedurende de winter om in het voorjaar te rijpen.

De *Ficus Sycomorus* is groter dan de vijgenboom. In de bijbelse en talmudische tijd werden deze bomen door kwekers vooral gehouden in de Shephelah. Deze bomen waren belangrijk voor het hout dat werd gebruikt voor het bouwen van huizen.²¹⁰ De vruchten waren van minder belang. De vruchten lijken sterk op die van de *Ficus Carica*, maar zijn minder zoet en ontwikkelen zich heel verschillend (zelfs aan dezelfde tak) vanwege diverse interne en externe factoren. De wilde vijgenboom rond de Middellandse Zee reproduceert zich niet op spontane wijze en draagt geen zaden, hetgeen in de oudheid al bekend was. In de winter verliest de wilde vijgenboom zijn bladeren niet. Uitzondering hierop zijn de bomen in het kustgebied. Deze verliezen de meeste bladeren vanwege de wind. De enkele wintervijgen die de boom heeft groeien uiterst langzaam en blijven lang hard. In de zomer produceert de boom 3 tot 7 generaties vijgen. Volgens het mishnah traktaat Demai,²¹¹ behoren verschillende vruchten, waaronder de vrucht van de wilde vijgenboom, tot de vruchtsoorten die meestal niet toebehoren aan een eigenaar, en wanneer dit wel het geval is, door de eigenaren als niet wezenlijk deel van de opbrengst worden be-

²⁰² Löw, 1967, 224vv, 274vv.

²⁰³ Koehler & Baumgartner, 2001, 1675.

²⁰⁴ Koehler & Baumgartner, 2001, 1644.

²⁰⁵ Merk op dat de benaming 'wilde vijgenboom' losstaat van het al dan niet voorkomen ervan in het wild.

²⁰⁶ Bij deze beschrijving van de *Ficus Carica* en *Ficus Sycomorus* is voornamelijk gebruik gemaakt van Löw, 1967, 236-238, 274, 278. Bij de beschrijving van de *Ficus Sycomorus* is ook gebruik gemaakt van Galil & Eisikowitch, 1968, 745v, 752 en Skolnik, 2007, Vol.19, 347v.

²⁰⁷ Löw, 1967, xi, cf. Skolnik, 2007, Vol.19, 347.

²⁰⁸ Stein, 2008, 512; Dalman, 1928, 378.

²⁰⁹ Skolnik, Vol.7, 2007, 18; Krauss, 1911, 212; Dalman, 1928, 379.

²¹⁰ Dalman, 1928, 61v.

²¹¹ Dem 1, 1.

schouwd.²¹² Dit geldt volgens Löw²¹³ ook voor de vijgen van de *Ficus Carica* die in uitzonderlijke gevallen eind april al rijp zijn. Dit wordt echter uit de tekst van Demai niet zonder meer duidelijk. Krupp geeft aan dat de betekenis van de gebruikte term²¹⁴ in Demai onduidelijk is en kan slaan op wilde vijgen.²¹⁵

3.4 Betekenisanalyse (*Bildfeldtradition*)

3.4.1 Hebreeuwse Bijbel

In Tenach komen de volgende vier aanduidingen voor in het beeldveld van de vijgenboom:

- תְּאֵנָה   Vijgenboom(bladeren) (*Ficus Carica*), vijgen
- שְׁקֵמָה   Wilde vijgenboom (*Ficus Sycomorus*)
- בְּבוּרָה   Vroege vijg²¹⁶
- דְּבִלָּה   Vijgenkoek²¹⁷

Een overzicht met alle vindplaatsen wordt gegeven in Appendix A.

Hoewel het beeld van de vijgen boom) in Tenach gebruikt wordt als metafoor,²¹⁸ wordt de vijgenboom ook gebruikt in situaties waarin op voorhand niet duidelijk is of ook een metaforische betekenis bedoeld is.²¹⁹ Vormen van zowel תְּאֵנָה, שְׁקֵמָה en דְּבִלָּה worden gebruikt voor de beschrijving van de vijgenboom en vijgen in het dagelijks leven. Allereerst komen vijgen (תְּאֵנִים) voor in het beloofde land Kanaän.²²⁰ Vijgen (תְּאֵנִים) zijn een van de handelsproducten.²²¹ Vijgenkoeken (דְּבִלִים) dienden in het dagelijks leven als voedsel en medicijn.²²² Aan de vijgenbomen (שְׁקֵמִים en תְּאֵנָה) werd daarom de nodige zorg besteed.²²³

---

²¹² Cf. Dalman, 1928, 62.

²¹³ Löw, 1967, 278.

²¹⁴ השיתים (Dem 1,1).

²¹⁵ Krupp, 2008, 2.

²¹⁶ Koehler & Baumgartner, 2001, 130.

²¹⁷ Koehler & Baumgartner, 2001, 209.

²¹⁸ Zimmermann, 2007, 369, Telford, 1980, 133.

²¹⁹ In die zin zouden deze plaatsen ook genoemd kunnen worden in § 3.3. Toch worden ze in deze paragraaf behandeld om een duidelijk overzicht te kunnen geven waarbij alle vindplaatsen in Tenach worden betrokken.

²²⁰ Nm 13:23, Dt 8:8.

²²¹ Ne 13:15. Löw, 1967, 245v.

²²² 1 Sm 25:18 en 30:12, 2 Kn 20:7, 1 Kr 12:40, Js 38:21. Löw, 1967, 243vv, 254.

²²³ 1 Kr 27:28, Sp 27:18.

Metaforisch wordt de vijgen boom) gebruikt in de beschrijving van oordelen²²⁴ aan het adres van Israël.²²⁵ Dit gebeurt vooral in de profeten en met name in Jeremia.²²⁶ De betekenis van de metafoor wordt echter niet direct in de tekst gegeven. Er is sprake van het vellen van wilde vijgenbomen (שִׁקְמִים)²²⁷ en het verslinden van vijgenbomen (תֵּאֲנִים).²²⁸ Wanneer de vijgenboom (תֵּאֲנָה) geen vijgen (תֵּאֲנִים) heeft, is dat een aanleiding voor oordeel.²²⁹ De vijgen (תֵּאֲנִים) worden in Jr 24 verdeeld in goede en slechte vijgen.²³⁰ De goede vijgen – zoals de vroege vijgen²³¹ – zijn de Israëlieten die terugkeren van de ballingschap en zich zullen ‘beker met heel hun hart’.²³² De slechte vijgen zijn koning Zedekia, zijn vorsten, de achterblijvers in Jeruzalem en de Israëlieten die in het land Egypte wonen.²³³

Wat opvalt bij de oordeelsbeschrijvingen is dat de vijgenboom niet alleen in verband gebracht wordt met Israël.²³⁴ De boom wordt ook ter sprake gebracht in verband met Egypte.²³⁵ Daar worden de vijgenbomen gedood als onderdeel van de plagen die God over het machtige Egypte bracht omdat de Faraó niet wilde luisteren naar de opdracht van de God van Israël om zijn volk te laten gaan. De vijgenboom van Egypte kan niet worden gehandhaafd omdat er niet naar God geluisterd wordt. De woestijn is echter ook niet de plek voor een vijgenboom.²³⁶ Het volk van Israël toont in de woestijn weinig vertrouwen in God, die haar naar het beloofde land zal brengen. In Kanaän kan de vijgenboom wel gedijen. Verder worden de vestingen van Ninevé vergeleken met vijgenbomen.²³⁷ Zelfs de vestingen van het machtige Ninevé zullen worden geschud zodat de vroegrijpe vruchten eraf vallen. Ten slotte wordt de vijgenboom in verband gebracht met de grote toorn van God die zich richt tegen alle heidenvolken.²³⁸

De vijgenboom en vijgen kunnen dus in verband gebracht worden met oordelen van God over zowel Israël als andere volken. Wanneer men niet de wil van God doet, volgt er een oordeel.²³⁹ Wat echter de betekenis van de vijgenboom als metafoor is, wordt uit de aangehaalde teksten en hun directe contexten tot dusver niet duidelijk. De betekenis van het beeld van de vijgen is duidelijker. De betekenis kan worden gezocht in het al dan niet kennen van en bekeerd zijn tot God,²⁴⁰ d.w.z. de relatie die men heeft tot God.

²²⁴ Of in de beschrijving van de aanloop ernaar toe (Js 28:4, Mi 7:1).

²²⁵ Stein, 2008, 513 met verwijzing naar Telford, 1980, 132-137.

²²⁶ Js 9:9, Jr 5:17, 8:13, 24:1-8, 29:17, Hs 2:11, Jl 1:7, 12, Am 4:9, Hk 3:17.

²²⁷ Js 9:9.

²²⁸ Jr 5:17.

²²⁹ Jr 8:13.

²³⁰ Jr 24:1-10.

²³¹ Jr 24:2 וְהַיְשָׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, cf. Hs 9:10 בְּבִכּוּרָה בְּתֵאֲנָה, Js 28:4 בְּבִכּוּרָה en Mi 7:1 בְּבִכּוּרָה.

²³² Jr 24:7.

²³³ Jr 24:8. M.b.t. וְהַיְשָׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם cf. Albertz, 2003, 96vv.

²³⁴ Stein, 2008, 513.

²³⁵ Ps 78:47 (וְשִׁקְמוֹתָם) en 105:33 (וְתֵאֲנֹתָם).

²³⁶ Nm 20:5 (תֵּאֲנָה).

²³⁷ Na 3:12 (תֵּאֲנִים).

²³⁸ Js 34:4.

²³⁹ De Torah en Nebiim kenmerken zich door het zonde-straf motief.

²⁴⁰ Jr 24.

Opvallend is dat de wilde vijgenboom (שְׁקֵמָה) vooral een negatieve connotatie heeft. Amos wordt profeet in plaats van wilde-vijgen-plukker.²⁴¹ De vijgenbomen van Egypte zijn wilde vijgenbomen en worden gedood.²⁴² De wilde vijgenbomen van het trotse Efraïm zijn geveld, maar worden op arrogante wijze vervangen door ceders.²⁴³ Wanneer er gesproken wordt over de aardse rijkdommen van koning Salomo, wordt het grote aantal ceders vergeleken met het grote aantal wilde vijgenbomen in het laagland.²⁴⁴ Het beeld van de ceder is met name bij de profeten negatief. Het staat voor aardse macht, grootheid, trots en arrogantie en typeert daarmee leiders van zowel binnen als buiten Israël waarmee God zal afrekenen.²⁴⁵

Naast het oordeelsbeeld van vloek, wordt de vijgenboom ook in verband gebracht met zegen.²⁴⁶ Met de vijgenboom is sprake van (uitzicht op) verlossing.²⁴⁷ De vijgenboom zal gezegend worden en zijn vrucht dragen. Opvallend is dat dit nergens gezegd wordt van de wilde vijgenboom (שְׁקֵמָה). Samen met de overwegend²⁴⁸ negatieve connotatie van שְׁקֵמָה (zie boven), kan de wilde vijgenboom van de vijgenboom worden onderscheiden: de wilde vijgenboom biedt geen (uitzicht op) verlossing.

Ook daar waar de vijgenboom met zegen wordt verbonden,²⁴⁹ wordt in de tekst niet duidelijk gemaakt wat met de vijgenboom wordt bedoeld. In Zc 3:10 wordt echter iets van de betekenis van de vijgenboommetafoor aangereikt. Daar wordt vermeld dat op een zekere dag ieder zijn naaste zal uitnodigen (תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ) onder de vijgenboom (וְאֶל־תַּחַת תְּאֲנֶה). De vijgenboom is dus een plaats waar mensen elkaars aanwezigheid op prijs stellen.²⁵⁰ Verder stelt Zc 3:9 dat op die betreffende dag de ongerechtigheid (עוֹן) zal worden weggenomen. De vijgenboom staat dus voor een plaats waar gerechtigheid heerst en waar naar elkaar wordt omgezien. Dit beeld sluit aan bij andere teksten waarin gesproken wordt over het zitten/wonen (יָשַׁב)²⁵¹ en eten (אָכַל)²⁵² onder de vijgenboom als teken van vrede (שְׁלוֹם)²⁵³ (וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד) (מְלַחְמָה),²⁵⁴ onbezorgdheid (בְּטַח),²⁵⁵ welvaart (לֹא יַעֲדָרוּ דְבָר),²⁵⁶ zegen (בְּרָכָה)²⁵⁷ en rust (וַאֲזַן מִחֲרִיד).²⁵⁸

²⁴¹ Am 7:14.

²⁴² Ps 78:47. Ook de wilde vijgenbomen laten zich niet beperken tot een verband met alleen Israël.

²⁴³ Js 9:8-9, cf. Hs 9:16-17.

²⁴⁴ 1 Kn 10:27, 2 Kr 1:15, 9:27.

²⁴⁵ Von Gemünden, 1993-II, 70-71; Feldman, 2011, 110.

²⁴⁶ Cf. Von Gemünden, 1993-II, 69v.

²⁴⁷ Hl 2:13, Jl 2:22, Hg 2:19.

²⁴⁸ De rijkdommen van koning Salomo kunnen gezien worden als een zegen (weliswaar in het verleden).

²⁴⁹ Zie voetnoot 247.

²⁵⁰ Cf. Zimmermann, 2007, 369.

²⁵¹ 1 Kn 4:25, Mi 4:4. Cf. Jh 1:48-51.

²⁵² 2 Kn 18:31, Js 36:16.

²⁵³ 1 Kn 4:24.

²⁵⁴ Mi 4:3.

²⁵⁵ 1 Kn 4:25.

²⁵⁶ 1 Kn 4:27.

De vijgenboom staat ook in verband met bestuurlijke entiteiten. De vijgenboom wordt direct in verband gebracht met (het koninkrijk van) koning Salomo,²⁵⁹ de koning van Assyrië,²⁶⁰ het aanstellen van een koning,²⁶¹ en met andere leiders, zoals wijzen, schriftgeleerden, profeten en priesters.²⁶² Indirect wordt de vijgenboom in verband gebracht met de Farao van Egypte²⁶³ en de bestuurders van Ninevé.²⁶⁴

De vijgenboom wordt in Tenach nergens direct verbonden met de locatie van de tempel, in tegenstelling tot de vijgen. De twee manden met goede en slechte vijgen in Jr 24 waren neergezet voor de tempel van JHWH.²⁶⁵

Tenslotte, spreekt Tenach op twee plaatsen over de bladeren van de vijgenboom. Deze dienen als materiaal waarvan Adam en Eva schorten maakten om hun naaktheid en schaamte te bedekken.²⁶⁶ Verwelkte/afgevalen (נָבֵל) vijgenboombladeren worden genoemd in verband met het schaamteloze gedrag van de leiders van Israël.²⁶⁷ Vijgenboombladeren *verhullen* de gevolgen van iets dat verkeerd is, of – wanneer ze verwelken/afvallen – *onthullen* de gevolgen van iets dat verkeerd is. In het eerste geval is het verkeerde het eten van de boom van kennis van goed en kwaad.²⁶⁸ In het tweede geval gaat het om het aanhoudend afkeren van JHWH in plaats van bekeren tot JHWH,²⁶⁹ met als gevolg onbehoorlijk spreken, slechtheid, onkunde, leugen, winstbejag, bedrog, lichtzinnig omgaan met vrede en onbeschaamdheid.²⁷⁰

In bovenstaande beschrijving zijn alle vindplaatsen in Tenach met betrekking tot de vijgen boom) vermeld. Op basis hiervan kan de vijgenboom in algemene termen als volgt worden geïnterpreteerd. De vijgenboom staat in Tenach voor een toekomstige volmaakte bestuurlijke entiteit waarin een volmaakte samenleving van mensen uit diverse volken wordt verbonden met een volmaakt land, in de zin van grondgebied.²⁷¹

Wanneer in Tenach de vijgenboom wordt veroordeeld door JHWH, wordt dus het uitzicht op een volmaakte bestuurlijke entiteit weggenomen. Deze oordelen vallen samen met situaties waarin niet naar de wil van JHWH gehandeld wordt.²⁷² JHWH hanteert zegen en vloek met betrekking tot de vijgenboom, om zo tot een, c.q. zijn, volmaakte bestuurlijke entiteit te komen,

---

²⁵⁷ 2 Kn 18:31, Js 36:16.

²⁵⁸ Mi 4:4.

²⁵⁹ 1 Kn 4:25.

²⁶⁰ 2 Kn 18:31, Js 36:16.

²⁶¹ Ri 9:10-11.

²⁶² Jr 8:8-13.

²⁶³ Ps 78:43, 47, Ps 105:23, 33. Cf. Ex 6:27vv.

²⁶⁴ Na 3:1, 7, 12.

²⁶⁵ Jr 24:1.

²⁶⁶ Gn 3:7, cf. Gn 2:25 (בוש).

²⁶⁷ Jr 8:12-13 (בוש).

²⁶⁸ Gn 3:6, cf. Dalman, 1928, 378v. M.b.t. traditie die in de boom van kennis van goed en kwaad een vijgenboom zag, zie: Löw, 1967, 250, Telford, 1980, 134, Dalman, 1928, 57.

²⁶⁹ Jr 8:5.

²⁷⁰ Jr 8:6-12.

²⁷¹ Cf. Telford, 1980, 134.

²⁷² Zie voetnoot 226, 237, 238 en 263.

waarin zijn wil wordt gedaan. In Tenach stelt de vijgenboom daarom het komende Koninkrijk van God voor.²⁷³

De wilde vijgenboom (שִׁקְמָה) kan ook met een op dergelijke wijze zich realiserende bestuurlijke entiteit worden vergeleken. Echter, een voorzegging van de uiteindelijke realisatie ervan wordt in Tenach niet gegeven en lijkt gezien de overwegend negatieve connotatie ook niet bedoeld te zijn. Dit blijft echter in Tenach nog enigszins open. Wel onderscheidt de wilde vijgenboom zich hiermee van de vijgenboom (תְּאֵנָה).²⁷⁴

Wat opvalt bij de interpretatie van de vijgenboom die door Tenach wordt aangeleverd is dat er geen direct verband zichtbaar wordt tussen de vijgenboom en Israël.²⁷⁵ Israël maakt onderdeel uit van het Koninkrijk van God voor zover zij zich bekeren tot God, waarvoor het beeld van de goede vijgen wordt gebruikt.²⁷⁶ In dat verband kan Israël wel vergeleken worden met de optelsom van goede en slechte vijgen, maar dat is niet hetzelfde als de vijgenboom. Ook de vaders van Israël worden vergeleken met (vroeg) vijgen,²⁷⁷ d.w.z. met de vruchten en niet met de boom.²⁷⁸ Daarbij komt dat als de vaders van Israël de vruchten zijn, de boom er al veel eerder als Israël moet zijn geweest.²⁷⁹ De interpretatie van de vijgenboom als symbool voor Israël is niet te legitimeren op basis van het beeldveld van Tenach.²⁸⁰

3.4.2 Joodse bronnen

In de voorgaande paragraaf is duidelijk geworden dat de vijgenboom als metafoor voor Israël niet houdbaar is op grond van Tenach. Deze metafoor wordt ook niet aangetoond in vroeg-joodse teksten.²⁸¹ In latere rabbijnse teksten is het gebruik van deze metafoor zeer zeldzaam.²⁸² Wel worden in de rabbijnse literatuur verschillende onderdelen en eigenschappen van de vijgenboom gebruikt als beelden: vorm, groei, doordringende wortels, imposante uitstreckende takken, bruikbaarheid, verdorren van de bladeren, verschillende rijpingsstadia van de vijg over verschillende perioden en met verschillende kwaliteit, plukken van de vijgen en het maken van

²⁷³ Voor nadruk op 'heilstijd' cf. Böttrich, 1997, 343, 345.

²⁷⁴ Of dit onderscheid ook werkelijk door Mk/Mt en de eerste hoorders en lezers werd opgemerkt blijft de vraag. Een viertal zaken pleit voor het onopgemerkt blijven van dit onderscheid: i) het gebruik van תְּאֵנָה overtreft in aantal verreweg het gebruik van שִׁקְמָה (zie Appendix A), ii) de vijgenboom en de wilde vijgenboom zijn familie en lijken sterk op elkaar (zie § 3.3), iii) de beschrijving van zegen en vloek komt bij beide bomen voor en iv) het was in de tweede tempel periode voor lezers van Tenach niet gemakkelijk om boekrollen te gebruiken voor referentiedoeleinden (Van der Toorn, 2007, 22v). Het was niet eenvoudig om het gehele woord- en daarmee betekenisveld van de vijgenboom in één keer te overzien. Het mag duidelijk zijn dat dit voor hoorders des te meer gold.

²⁷⁵ Cf. Js 5:7 waar dit wel het geval is voor de wijngaard. Cf. Böttrich, 1997, 343, 345 en Esler, 2005, 49v.

²⁷⁶ Jr 24:5-7.

²⁷⁷ Hs 9:10.

²⁷⁸ Cf. Yarbrow-Collins, 2007, 523-524.

²⁷⁹ Cf. Gn 3:7 als enige locatie voorafgaand aan de roeping van Abram (Gn 12) waar sprake is van de vijgenboom.

²⁸⁰ Contra Luz, Keener, Stein, Gnilka, Pesch. Zie § 2.2. Echter, cf. Wenham, 1954, 206v.

²⁸¹ Luz, 1997, 201.

²⁸² Luz, 1997, 201, cf. Feldman, 2011, 150-158.

vijgenkoeken.²⁸³ Vanuit het gezichtspunt van de rabbijnse literatuur kan niet gesproken worden over een geconventionaliseerde metafoor met een vaste betekenis.²⁸⁴ Het ligt nu voor de hand om deze conclusie als ondersteuning te zien van de onhoudbaarheid van de enkelvoudige interpretatie ‘vijgenboom = Israël’. Dit ligt echter genuanceerder.

In deze scriptie wordt o.a. onderzocht of de vroeg-christelijke en anti-joodse interpretatie ‘vijgenboom = Israël’ – die zich vanaf de 2^e eeuw van de gangbare jaartelling voordeed – stand kan houden. De rabbijnse teksten – hoewel ze terug kunnen gaan op oudere tradities – zijn ook ontstaan vanaf de 2^e eeuw en na de verwoesting van de tempel in het jaar 70. Uiterste voorzichtigheid is daarom geboden bij het gebruik van rabbijnse literatuur²⁸⁵ en daarop gebaseerde interpretaties,²⁸⁶ vooral ook omdat de vroeg-christelijke interpretatie die hier centraal staat juist betrekking heeft op Israël. Uitspraken op basis van rabbijnse bronnen blijven in dit verband daarom altijd op zijn minst een zweem van mogelijke belangenverstrengeling houden. Om die reden zal in deze scriptie de vijgenboom vanuit Tenach worden geïnterpreteerd. Daarbij wordt aangenomen dat het beeld van de vijgenboom dat vanuit Tenach naar voren komt, het beeld geweest is van de eerste hoorders en lezers van de betreffende teksten in Markus en Mattheüs.

3.5 Samenvattende interpretatie (*Deutungshorizont*)

Uit de sociaal-historische- en betekenisanalyse van de vijgenboom²⁸⁷ is duidelijk geworden dat er twee verschillende vijgenbomen zijn die zich – hoe weinig ook – van elkaar onderscheiden, zowel fysiek als in betekenis. Het is dus allereerst van belang na te gaan welke boom in de gelijkenis wordt gebruikt. In tegenstelling tot de vervloekte vijgenboom,²⁸⁸ is het type vijgenboom in deze gelijkenis gemakkelijk vast te stellen.

In de gelijkenis wordt het woord *συκῆ* gebruikt.²⁸⁹ In de Septuagint wordt dit woord – samen met *σῦκον* – gebruikt op plaatsen waar in Tenach *תְּאֵנָה* wordt gebruikt. Voor *שְׁקֵמָה* wordt in de Septuagint uitsluitend *συκάμινος* gebruikt en een enkele keer – wanneer het gaat om de vrucht ervan – *συκάμινον*. De *תְּאֵנָה* is de enige vijgenboom die in de winter zijn bladeren verliest en in het voorjaar weer opnieuw uitspruit. Dit uitspruiten wordt beschreven in de gelijkenis.²⁹⁰ Het gaat in de gelijkenis dus om de ‘gewone’ vijgenboom, de *Ficus Carica*.²⁹¹

---

²⁸³ Feldman, 2011, 151, cf. Skolnik, Vol.7, 2007, 18.

²⁸⁴ Luz, 1997, 201; Böttrich, 1997, 345.

²⁸⁵ Cf. Böttrich, 1997, 345.

²⁸⁶ Om exact dezelfde reden als waarom in deze scriptie de vroeg-christelijke interpretatie van de vijgenboom kritisch wordt benaderd. Cf. Stern, 1991, 103v.

²⁸⁷ Zie § 3.3 en § 3.4.1.

²⁸⁸ Zie § 4.2.

²⁸⁹ Mk 13:28.

²⁹⁰ Mk 13:28.

²⁹¹ Zie § 3.4.1.

Uit de literaire en narratieve analyse²⁹² volgt dat de uitspruitende vijgenboom gebruikt wordt als beeld voor het zich realiserende Koninkrijk van God.²⁹³ Dit beeld sluit geheel aan op de gevonden interpretatie van הַאֲנָחַת in Tenach.²⁹⁴

De bladeren die zich beginnen te ontwikkelen aan de vijgenboom zijn het beeld voor pogingen tot misleiding.²⁹⁵ Het gaat om de misleiding door valse christussen²⁹⁶ – zij die zeggen dat ze Christus zijn, maar het niet zijn²⁹⁷ – en valse profeten.²⁹⁸ Het werk van satan – de misleider bij uitstek²⁹⁹ – kan hierachter worden vermoed op basis van het verband dat bestaat tussen Jezus' verzoeking door de satan in de woestijn enerzijds en de narratieven van de vijgenboomvervloeking en de uitspruitende vijgenboom anderzijds (zie hiervoor het overzicht in Tabel 3).³⁰⁰ Hoewel zij niet samenvallen, kan ook de valse profeet mogelijk in verband gebracht worden met satan.³⁰¹ Echter, het gaat – evenals bij het Koninkrijk van God in voorgaande alinea – in deze scriptie niet om een nadere typering van deze misleidende figuren of mogelijk achterliggende machten.³⁰² Het gaat in deze scriptie vooral om de centrale notie van misleiding. Uit de betekenisanalyse van de vijgenboombladeren³⁰³ is duidelijk geworden dat deze dienen als beeld voor het verhullen van de gevolgen van iets dat verkeerd is. De gevolgen van iets dat verkeerd is kunnen hier worden ingevuld met de genoemde misleidingen van valse christussen en valse profeten. Deze misleidingen worden steeds meer verhuld, aangezien de bladeren uitspruiten. De vijgenboom komt steeds meer in blad te staan. De misleidingen worden steeds minder als misleiding ervaren, waardoor zonder ingrijpen van de Heer, zelfs de uitverkorenen zullen worden misleid.³⁰⁴

Op basis van het *Bildspendende Bereich* valt op dat de vijgenboom (*Ficus Carica*) en de wilde vijgenboom (*Ficus Sycomorus*) steeds moeilijker van elkaar te onderscheiden zijn zodra eerstgenoemde bladeren ontwikkelt.

Hoewel bij de uitspruitende vijgenboom niet expliciet sprake is van vijgen, worden deze wel in de tekst verondersteld.³⁰⁵ Goede en slechte vijgen laten zich vergelijken met degenen die zich

---

²⁹² Zie § 3.2.

²⁹³ Voor een overzicht van de verschillende aspecten van het begrip 'Koninkrijk van God' zie Theissen, 1998, 240-280. Het gaat in deze scriptie echter niet om een theologische typering van dit koninkrijk op basis van de vijgenboomteksten, maar vooral om het misleidingsmotief dat bij de vijgenbomen een rol speelt (zie ook § 4.2).

²⁹⁴ Zie § 3.4.1. Cf. Theissen, 1998, 240.

²⁹⁵ Zie § 3.2.

²⁹⁶ Mk 13:22.

²⁹⁷ Mk 13:6.

²⁹⁸ Mk 13:22, cf. Mt 7:15-23 (waar ook sprake is van vijgen).

²⁹⁹ Op 20:2-3, 7.

³⁰⁰ Zie voor dit verband respectievelijk § 2.5.1 en § 3.2.

³⁰¹ Via Op 19:20, 13:14, 13:11 en 12:9.

³⁰² Hiervoor is minstens ook een analyse van het gebruik van 'satan' binnen Markus/Synoptici noodzakelijk. Echter, cf. Telford, 1999, 69, 83, 99, 102 en 158 voor een eerste oriëntatie.

³⁰³ Zie § 3.4.1.

³⁰⁴ Cf. Mk 13:19-20.

³⁰⁵ Zie § 3.2.

respectievelijk niet en wel hebben laten misleiden.³⁰⁶ Allen zullen worden berecht na de komst van de Mensenzoon die ἐστὶν ἐπὶ θύραις,³⁰⁷ waarna voor hen het oordeel of het heil volgt.³⁰⁸

Verzoeking in woestijn	Vervloekte vijgenboom	Uitspruitende vijgenboom
Jezus heeft honger (Mt 4:2)	Jezus heeft honger (Mk 11:12)	---
Zeg dat stenen broden worden (Mt 4:3)	<i>Zeg dat vijgenboom vrucht draagt</i>	---
Jezus gaat naar Jeruzalem en tempel (Mt 4:5)	Jezus gaat naar Jeruzalem en tempel (Mk 11:27)	---
Jezus verlaat tempel en gaat naar berg (Mt 4:8)	---	Jezus verlaat tempel en gaat naar berg (Mk 13:1, 3)
Heerlijkheid van koninkrijken van de wereld worden getoond (Mt 4:8)	---	Imposante gebouwen van de tempel worden getoond (Mk 13:1, 2)

Tabel 3 – Vijgenbomen in verhouding tot Jezus verzoeking in de woestijn.

Het punt is nu bereikt waarop de analyses van de vervloekte vijgenboom uit hoofdstuk 2 kunnen worden samengevoegd met die van de uitspruitende vijgenboom uit dit hoofdstuk. Dit op elkaar betrekken van de vijgenbomen zal in het volgende hoofdstuk worden uitgewerkt.

³⁰⁶ Cf. Jr 24:1-10. Merk op dat de locatie ook hier buiten de tempel is, maar wel in de buurt ervan (Jr 24:1).

³⁰⁷ Mk 13:29.

³⁰⁸ Gnilka, 1979, 205 met verwijzing naar Jk 5:9, Op 3:20 en Gn 4:7.

4 De vijgenbomen op elkaar betrokken

4.1 Verbindingsmarkers

In deze paragraaf staat de vraag centraal of de beide vijgenboomteksten met elkaar in verband kunnen worden gebracht. Pas als dit verband aannemelijk gemaakt kan worden, kan begonnen worden om hieruit een interpretatie af te leiden.

De vraag kan hierbij gesteld worden of Markus/redactor een verbinding tussen de beide vijgenbomen werkelijk heeft bedoeld. In essentie is deze vraag echter niet te beantwoorden. Markus of de redactor kan hierover immers niet meer bevraagd worden. Wat rest is de tekst, waarvan hier wordt aangenomen dat deze autonoom is. Als de verbindende elementen in de tekst zo dwingend zijn dat een impliciete bedoeling van Markus of de redactor niet lijkt te kunnen worden ontkend, dan is dat een mogelijk antwoord op bovengestelde vraag. Echter, waar het in dit hoofdstuk primair om gaat is de verbinding op basis van de tekst en de daaruit voortvloeiende interpretatie.

Het is dus van belang om verbindingsmarkers in de teksten³⁰⁹ te identificeren, die beide teksten aan elkaar koppelen. Hieronder volgt een opsomming van dergelijke markers.

- *Stijl*
Kenmerkend voor de stijl van Markus is dat hij veelvuldig gebruik maakt van tweetallen en herhaling.³¹⁰ Dit komt zowel voor op verhaalniveau als op het niveau van zinnen en woorden. De beide vijgenboomteksten kunnen als een dergelijk tweetal worden gezien.³¹¹
- *Motief*
Beide teksten staan in het teken van poging tot misleiding.
  - i) Het narratief van de vervloeking van de vijgenboom kan worden verbonden met de eerste verzoeking van Jezus in de woestijn.³¹²
  - ii) Het narratief waarin de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom wordt uitgesproken door Jezus, kan worden verbonden met de derde verzoeking van Jezus in de woestijn.³¹³ Daarnaast richt deze gelijkenis zich op de direct eraan

---

³⁰⁹ De teksten betreffen hier Mk 11:12-25 en Mk 13:1-29.

³¹⁰ Van Oyen, 2005, 87vv, passim; Telford, 1999, 25.

³¹¹ Een bijzondere vorm van een tweetal is de inclusio. Hiervan maakt Markus ook gebruik bij de vervloeking van de vijgenboom, waarbinnen de tempelreiniging wordt ingeklemd (zie § 2.1). Ook bij de uitspruitende vijgenboom is sprake van een inclusio, m.b.t. pogingen tot misleiding (zie § 3.2).

³¹² Zie § 2.5.1.

³¹³ Zie § 3.2. Merk op dat ook de tweede verzoeking van Jezus vanwege overeenkomst in thema en locatie, verbonden kan worden met het narratief over de bevoegdheidsvraag (Mk 11:27-33) en de aansluitende gelijkenis van de slechte wijnbouwers (Mk 12:1-12). Dit narratief met de aansluitende gelijkenis staat ook precies tussen de twee vijgenboomteksten. Een verdere uitwerking van dit verband valt echter buiten de scope van deze scriptie.

voorafgaande eschatologische verhandeling, waardoor deze ook inhoudelijk in het teken staat van poging tot misleiding.³¹⁴

- *Vorm*
De vervloeking van de vijgenboom is een *acted parable*.³¹⁵ De tekst van de uitspruitende vijgenboom wordt aangeduid als παραβολή.³¹⁶
- *Structuur*
Beide teksten vertonen een vergelijkbare structuur.³¹⁷
- *Literair-narratieve elementen*
  - a) In beide teksten is sprake van een vijgenboom (συκῆ).³¹⁸
  - b) Beide teksten maken deel uit van Mk 11:1-13:37. Dit deel van het Markusevangelie vormt een narratieve en thematische eenheid vanwege de concentratie op de tempel.
  - c) Beide teksten spelen zich af buiten – maar in de buurt van – de tempel, nl. op weg naar de tempel en op de olijfberg met uitzicht op de tempel.
  - d) In beide teksten spreekt Jezus alleen tot (een deel van) zijn leerlingen en niet ook tot de leiders en het volk.
  - e) Het woord καιρός is een temporele verbindingsmarker tussen beide teksten. Het komt voor in Mk 11:13 en 13:33.³¹⁹
  - f) In beide teksten is het niet de tijd voor vijgen. Bij de vervloeking van de vijgenboom wordt dat expliciet vermeld.³²⁰ De tekst van de uitspruitende vijgenboom geeft aan dat de zomer nog niet is aangebroken, maar voor de deur staat op het moment dat de genoemde eschatologische gebeurtenissen zich gaan voordoen.³²¹
  - g) In beide teksten spelen de bladeren een belangrijke rol. Aan de vervloekte vijgenboom vindt Jezus niets dan bladeren. De uitspruitende vijgenboom is de vijgenboom die bladeren begint te ontwikkelen.
  - h) In beide teksten speelt de vraag of er nu wel of geen vruchten zijn een rol. Dit wordt namelijk verhuld door de bladeren. Aan de vervloekte vijgenboom blijken geen vruchten te hangen en komen er ook geen vruchten, omdat hij vervloekt wordt en verdort. Bij de uitspruitende vijgenboom worden de vruchten niet expliciet genoemd, maar zijn ze er wel.³²²

---

³¹⁴ Cf. Mk 13:5-6 tegenover 21-23. Blijkbaar staat de beproeving in het teken van misleiding (cf. vs.19-20).

³¹⁵ Stein, 2008, 513v met verwijzing naar Donahue & Harrington, 2002, 327 en Hooker, 1991, 262; Keener, 1999, 504v.

³¹⁶ Mk 13:28.

³¹⁷ Zie § 3.2.

³¹⁸ Buiten beide teksten, wordt binnen Markus verder geen gebruik gemaakt van (vormen van) vijgenboom/vijgen.

³¹⁹ Buiten genoemde teksten, komt καιρός ook nog voor in Mk 1:15, 10:30 en 12:2. Iverson laat zien dat deze term bij Markus theologisch geladen is en in verband staat met het (komend c.q. aanbrenkend) Koninkrijk van God (Iverson, 2012, 314-316) en als zodanig niet is terug te voeren op een targumische exegeze (cf. De Moor, 1998, 79).

³²⁰ Mk 11:13.

³²¹ Mk 13:28-29.

³²² Zie § 3.2.

- i) In beide teksten speelt Jezus de hoofdrol. In de tekst van de vervloekte vijgenboom is dat evident.³²³ In de tekst van de uitspruitende vijgenboom is sprake van ‘de Mensenzoon’,³²⁴ een door Markus veel gebruikte aanduiding voor Messias Jezus.

Op basis van het aantal en de aard van genoemde verbindingsmarkers kan worden geconcludeerd dat de beide vijgenboomteksten sterk op elkaar zijn betrokken. Het duiden van de vervloekte vijgenboom op basis van de uitspruitende vijgenboom (en vice versa) is daarmee gelegitimeerd.

4.2 Duiding van de vijgenboomvervloeking

De observatie dat Markus/redactor gebruik gemaakt heeft van focalisatie bij de vervloekte vijgenboom,³²⁵ is belangrijk. De vijgenboom die Jezus vervloekt staat volop in de aandacht. De dynamiek in het narratief komt bij de boom tot stilstand. De lezer wordt als het ware uitgenodigd, zelfs uitgedaagd, om samen met de hoofdpersoon Jezus goed te kijken naar deze boom. Wat is er nu zo speciaal aan deze boom, dat alle aandacht er zo uitdrukkelijk op wordt gevestigd?

Evenals bij de interpretatie van de uitspruitende vijgenboom,³²⁶ is het ook hier van belang om allereerst duidelijk te hebben om welke van de twee vijgenbomen het hier gaat.³²⁷ Gaat het om de *Ficus Carica*, zoals bij de uitspruitende vijgenboom, of gaat het hier om de *Ficus Sycomorus*, de wilde vijgenboom?

Op basis van het gebruikte σικκη³²⁸ lijkt het hier om de *Ficus Carica* te gaan. Echter, de focalisatie vereist een diepgaander analyse. Een uiteindelijke determinatie van de boom ligt genuanceerder en vereist het meenemen van een aantal andere kenmerken die al dan niet direct uit de tekst volgen:

- *Afmeting*

Van de vijgenboom wordt gezegd dat deze vanuit de verte zichtbaar was,³²⁹ hetgeen aangeeft dat het een grote boom moet zijn geweest met een lange stam.³³⁰ De wilde vijgenboom is groter/hoger dan de ‘gewone’ vijgenboom en was inderdaad een imposante boom.³³¹ Dat de wilde vijgenboom als een grote boom werd ervaren blijkt ook uit Lukas (zie onder bij *Locatie* en *Intertekstualiteit*).

---

³²³ Mk 11:14.

³²⁴ Mk 13:26.

³²⁵ Zie § 2.5.4.

³²⁶ Zie § 3.5.

³²⁷ Merk op dat bij de in § 2.2 genoemde exegeten deze vraag geen rol speelt. Cf. voetnoot 274.

³²⁸ Mk 11:13.

³²⁹ Mk 11:13. Het pleonastische ἀπὸ μακρόθεν wordt niet retorisch gebruikt.

³³⁰ Gezien de vegetatie bij Bethanië/Olijfberg kan men aanvoeren dat ook een kleine(re) boom mogelijk reeds vanuit de verte zichtbaar moet zijn geweest. Echter, de opmerking ‘vanuit de verte’ verliest dan aan betekenis en lijkt overbodig te worden.

³³¹ Dalman, 1928, 61v.; Skolnik, 2007, Vol.19, 347.

- *Bladeren*
Van de vijgenboom wordt gezegd dat deze bladeren *had* (ἔχῳ).³³² Er wordt niet gezegd dat de boom bladeren *aan het ontwikkelen was* (ἐκφύῳ).³³³ Het verhaal speelt zich af in het voorjaar, de tijd waarin de vijgenboom bladeren begint te ontwikkelen.³³⁴ Deze vijgenboom moet dus erg vroeg geweest zijn met zijn bladeren. Op zich is dat mogelijk en misschien is dat juist wat de boom speciaal maakt en waarom Markus/redactor er de aandacht op wil vestigen door toepassing van focalisatie. Echter, een andere interpretatie ligt meer voor de hand, namelijk dat het hier niet gaat om de ‘gewone’ vijgenboom, maar om de wilde vijgenboom. De wilde vijgenboom is namelijk een zgn. *evergreen*³³⁵ en verliest zijn blad niet in de winter.³³⁶ Van deze boom kan dus – ongeacht het tijdstip – gezegd worden dat hij bladeren had.
- *Locatie*
Jezus komt de vijgenboom tegen onderweg van Bethanië naar Jeruzalem. Mattheüs voegt daaraan toe dat de boom langs de weg stond.³³⁷ De enige andere keer dat in de bijbel een vijgenboom langs de weg genoemd wordt in samenhang met Jezus’ optreden, is in Lukas.³³⁸ Het gaat hier om Zacheüs die in een wilde vijgenboom is geklommen om Jezus beter te kunnen zien.³³⁹ Op basis van locatie kan de vervloekte vijgenboom in verband gebracht worden met de wilde vijgenboom.
- *Gebruik*
Van de *Ficus Sycomorus* gold dat er vrij van kon worden gegeten. Dat gold niet voor de *Ficus Carica*. Voor de vroege vijgen van de *Ficus Carica* is dat onduidelijk.³⁴⁰
- *Intertekstualiteit*
In Lukas is ook nog sprake van een andere wilde vijgenboom.³⁴¹ Deze wordt genoemd in verband met de mogelijkheid van het geloof om uitzonderlijke dingen te kunnen doen. Dit sluit aan op het thema van geloof in Jezus’ rede na de verdorring van de vervloekte vijgenboom.³⁴² Daar gaat het om het opheffen en in zee werpen van een berg. Bij Lukas gaat het om het ontwortelen en in zee planten van een wilde vijgenboom. De wilde vijgenboom laat zich op deze wijze vergelijken met een berg. Het ontwortelen van deze machtige boom moet in ieder geval als een wonder hebben gegolden.³⁴³ Het intertekstuele verband laat de interpretatie toe dat de vervloekte vijgenboom een wilde vijgenboom is geweest.

---

³³² Mk 11:13.

³³³ Mk 13:28.

³³⁴ Cf. voetnoot 131 en § 3.3.

³³⁵ Skolnik, 2007, Vol.19, 347.

³³⁶ Zie § 3.3.

³³⁷ Mt 21:19.

³³⁸ Lk 19:4 – συκομορέα: *Ficus Sycomorus* (Bauer, 1988, 1549), cf. Löw, 1967, 269 m.b.t. verhouding tot συκάμινος.

³³⁹ De *Ficus Sycomorus* is dermate groot dat men er gemakkelijk in kan klimmen (Dalman, 1928, 62).

³⁴⁰ Zie § 3.3.

³⁴¹ Lk 17:6 – συκάμινος: In LXX consequent de vertaling van הקקש (Bauer, 1988, 1548v).

³⁴² Mk 11:22-25.

³⁴³ Dalman, 1928, 62.

Op basis van deze kenmerken is een eerste mate van plausibiliteit gegeven om de vervloekte vijgenboom te zien als wilde vijgenboom. Wel moet dan nog een mogelijke verklaring worden gegeven voor het feit dat in de tekst het woord *συκι* gebruikt wordt. Hierover kan allereerst worden gezegd dat Markus/redactor – evenals de leerlingen – hoogstwaarschijnlijk het nuanceverschil in *betekenis* tussen *הַאֲנָה* en *שִׁקְמָה* niet kenden.³⁴⁴ De beide *typen* bomen hebben ze zeer waarschijnlijk wel gekend en mogelijk van elkaar onderscheiden op basis van het eenvoudige principe of ze al dan niet groen blijven in de winter. In dit opzicht kan er dan sprake geweest zijn van het begrip *συκι* tegenover *συκι ἔχουσαν φύλλα*, terwijl de betekenis van beide bomen voor hen gelijk was. De leerlingen waren geen dendroloog en waarschijnlijk niet geïnteresseerd in de specifieke benamingen. Dit geldt mogelijk ook voor Markus/redactor.³⁴⁵ Anderzijds heeft Markus/redactor misschien wel het onderscheid in betekenis tussen beide bomen onderkend. In dat geval heeft de verbondenheid van de vervloekte vijgenboom met de uitspruitende vijgenboom³⁴⁶ ervoor gezorgd dat Markus/redactor opzettelijk de term *συκι* heeft willen gebruiken of heeft willen laten staan. In werkelijkheid lijken beide typen vijgenbomen sterk op elkaar en zijn ze familie.³⁴⁷ Markus/redactor heeft dit mogelijk ook op woordniveau willen aangeven dan wel willen handhaven om zo het centrale motief van misleiding³⁴⁸ extra te onderstrepen.

Uit het geheel van bovenstaande beschrijving kan worden geconcludeerd dat de interpretatie van de vervloekte vijgenboom als wilde vijgenboom, als een *Ficus Sycomorus*, mogelijk en plausibel is. De waarschijnlijkheid volgt uit de interpretatie van³⁴⁹ en verbinding met de uitspruitende vijgenboom. Deze verbinding zal hieronder verder worden uitgewerkt.

Een belangrijke verbinding tussen de uitspruitende en de vervloekte vijgenboom wordt gevormd door de bladeren. Bij de uitspruitende vijgenboom verhullen de bladeren de gevolgen van iets dat verkeerd is,³⁵⁰ namelijk misleiding.³⁵¹ Bij de vervloekte vijgenboom wordt door de verdorring van de bladeren juist iets dat verkeerd is onthuld.³⁵² Op basis van de gevonden verbondenheid van de vijgenboomteksten³⁵³ en op basis van analogie³⁵⁴ ligt het voor de hand

---

³⁴⁴ Zie § 3.4.1 en met name voetnoot 274.

³⁴⁵ Cf. in tegenstelling Lk 17:6, 19:4.

³⁴⁶ Zie § 4.1.

³⁴⁷ Zie § 3.3.

³⁴⁸ Zie § 3.5.

³⁴⁹ Zie § 3.5.

³⁵⁰ Zie § 3.4.1.

³⁵¹ Zie § 3.5.

³⁵² Zie § 3.4.1.

De tegenstelling tussen het *verhullen* bij de uitspruitende vijgenboom en het *onthullen* bij de vervloekte vijgenboom komt ook tot uitdrukking in de vorm van beide teksten. De tekst van de uitspruitende vijgenboom betreft een gelijkenis, terwijl de vervloekte vijgenboom een narratieve tekst is. De verbinding met ver- en onthullen wordt gevormd door Mk 4:11-12 (parall.). Cf. “*In alle drei Evangelien bedeutet hier das Wort Gleichniss Verhüllung, nicht Enthüllung.*” (Flusser, 1981, 237).

³⁵³ Zie § 4.1.

³⁵⁴ Bij beide vijgenbomen spelen de bladeren een belangrijke rol. Ook de analogie in de verbinding van beide vijgenboomteksten met Jezus’ verzoeking in de woestijn speelt hier mee (zie § 4.1).

dat het hier gaat om de onthulling van diezelfde misleidingspogingen van valse christussen en valse profeten. De wilde vijgenboom heeft als beeld dus te maken met misleidingen.

Het beeld van de wilde vijgenboom dat uit Tenach naar voren komt, is gelijk aan die van de ‘gewone’ vijgenboom³⁵⁵ met uitzondering van het uitzicht op de uiteindelijke realisatie ervan.³⁵⁶ Deze uiteindelijke realisatie blijft in Tenach min of meer een open eind,³⁵⁷ maar wordt hier in de vorm van verdorring duidelijk gesloten. De *Ficus Sycomorus* vormt het tegenbeeld van de *Ficus Carica*. De tegenhanger van het Koninkrijk van God, die steeds moeilijker van het Koninkrijk van God kan worden onderscheiden vanwege steeds minder opvallende misleidingen, zal zich niet verwezenlijken en heeft uiteindelijk geen toekomst.

Nu de belangrijke beeldelementen van boom en bladeren zijn behandeld, kan het bredere narratief van de vijgenboomvervloeking³⁵⁸ als volgt worden geïnterpreteerd.

Het narratief begint met de intocht van Jezus in Jeruzalem. Veel mensen leggen hun kleren en takken op de weg.³⁵⁹ De mensen zijn blij en zien in Jezus’ komst het beloofde herstel van het koninkrijk van David.³⁶⁰ Aansluitend gaat Jezus naar de tempel om daar alles te bekijken.³⁶¹ De tempel was naast een imposant bouwwerk³⁶² vooral ook een economisch, sociaal, politiek en juridisch centrum. Het ging al lang niet meer alleen om religieuze, rituele zaken.

De volgende dag, op weg naar Jeruzalem, ziet Jezus vanuit de verte de vijgenboom die bladeren heeft.³⁶³ Door de grootte van de boom en de aanwezigheid van de bladeren in deze periode van het jaar, weet Jezus dat het hier gaat om de wilde vijgenboom. Daarmee is het voor hem ook duidelijk dat er geen eetbare vijgen aan deze boom te verwachten zijn. Echter, de honger en het feit dat van de wilde vijgenboom vrij gegeten mocht worden, vormen een aanleiding,³⁶⁴ c.q. een excuus – met name tegenover zijn leerlingen – om toch te gaan kijken bij de boom.³⁶⁵ Dat het Jezus niet gaat om eetbare vruchten waarmee hij zijn honger kan stillen, volgt uit het feit dat hij erheen gaat om te zien of hij er ook *iets* (τι) aan zou vinden.³⁶⁶ Het maakt zagezegd niet uit wat, ook al zijn het maar de prilste voortekenen dat er vruchten aan zouden kunnen komen.³⁶⁷ Retorisch gaat het hier om het beeld van de *Ficus Sycomorus* naast die van de *Ficus*

---

³⁵⁵ Namelijk de vijgenboom als “... een toekomstige volmaakte bestuurlijke entiteit waarin een volmaakte samenleving van mensen uit diverse volken wordt verbonden met een volmaakt land, in de zin van grondgebied.” (§ 3.4.1).

³⁵⁶ Zie § 3.4.1.

³⁵⁷ Zie § 3.4.1.

³⁵⁸ Mk 11:1-25.

³⁵⁹ Mk 11:8.

³⁶⁰ 2 Sm 7:11-16.

³⁶¹ Mk 11:11.

³⁶² Skarsaune, 2002, 93; Noll, 2001, 301.

³⁶³ Mk 11:13.

³⁶⁴ Calvijn komt hier nog het dichtst bij: “*Demonstrationswunder*” en “*Gelegenheit ... , ein Wunder zu zeigen*” (Luz, 1997, 200). Ook het ‘geloofswonder’ van Luz en Pesch komt in de buurt (zie § 2.2).

³⁶⁵ Het ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων zou mogelijk kunnen worden geïnterpreteerd als dat de leerlingen van te voren al hadden aangegeven dat er geen vruchten aan de boom zouden zitten.

³⁶⁶ Mk 11:13.

³⁶⁷ In dat geval zou Jezus mogelijk wel tegen de boom hebben kunnen zeggen: “Draag vrucht!” zonder te vallen voor de misleiding die erachter zit (zie § 2.5.1). Cf. Mk 6:30-44, 8:1-10: Jezus maakt niet van stenen brood, maar vermenigvuldigd het brood dat er al is.

Carica. Is er ook maar iets te vinden aan de *Ficus Sycomorus* wat er op duidt dat deze vrucht zal gaan dragen, zoals de *Ficus Carica* dat zal gaan doen? Gaat het hier werkelijk om een misleidende tegenhanger van het Koninkrijk van God?

Als Jezus bij de boom komt vindt hij niets dan bladeren.³⁶⁸ Geen enkel teken dat de boom vruchten heeft – eetbaar of niet – of zal gaan dragen. De reden hiervoor wordt direct aansluitend vermeld: ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων. Dat het niet de tijd is voor vijgen kan geïnterpreteerd worden als zich uitstrekkend over meerdere seizoenen en jaren.³⁶⁹ De boom is dan gewoonweg niet geschikt om vijgen voort te brengen. Daarnaast is de *Ficus Sycomorus* een groenblijvende boom. Aan de bladeren kan men dus niet het seizoen aflezen. Vanuit het perspectief van de boom³⁷⁰ is de opmerking ὁ γὰρ καιρὸς οὐκ ἦν σύκων een logische manier om te vertellen waarom Jezus niets dan bladeren aantrof aan de boom.

Jezus vervloekt de vijgenboom door de wens uit te spreken dat niemand er ooit meer een vrucht van zal eten.³⁷¹ Jezus acht deze boom niet geschikt om onder te zitten en van te eten als beeld voor de volmaakte samenleving.³⁷² Wat opvalt is dat Jezus niet vraagt om de verdorring van de boom. De verdorring gebeurt pas later als teken dat zijn wens, c.q. gebed,³⁷³ is vervuld/verhoord en als teken dat de *Ficus Sycomorus* inderdaad in verband gebracht kan worden met misleiding. Maar wat heeft er nu voor gezorgd dat de vijgenboom verdort?

De inclusio van de tempelreiniging is hier de schakel.³⁷⁴ De tempelreinigingsscène geldt echter als *crux interpretum*. Het is hier niet de bedoeling de verschillende interpretaties te analyseren en de sterke en zwakke punten ervan in kaart te brengen. De zeer beknopte uitleg hieronder beperkt zich tot een mogelijke interpretatierichting die het gebed verbindt met de vijgenboom. De tempelreiniging staat precies tussen de vervloeking en de verdorring van de vijgenboom in. Jezus verjaagt de geldwisselaars en verkopers uit de tempel.³⁷⁵ De tempel moet een huis van gebed worden voor alle volken, maar men heeft er een rovershol van gemaakt.³⁷⁶ Door de tempel te reinigen, maakt Jezus er – althans symbolisch – een gebedshuis van. Bidden is een communicatiemiddel om met JHWH in contact te komen. Deze communicatie heeft te maken met het (leren) kennen van JHWH. Het gaat erom JHWH te kennen met het hart, pas dan kan JHWH God zijn voor zijn volk. Dit is wat Jeremia aangeeft met de mand met goede vijgen.³⁷⁷ Jezus laat zien dat het in het Koninkrijk van God gaat om het persoonlijke en tegelijkertijd collectieve contact met JHWH via gebed, en dat niet alleen voor Israël, maar voor alle volken. Nu het contact met JHWH door de tempelreiniging symbolisch is hersteld, kan het op-misleiding-door-valse-christussen-en-valse-profeten-gebaseerde beeld van de *Ficus Sycomorus* niet langer blijven bestaan en verdort.³⁷⁸ Het onderscheid tussen goede en slechte vijgen kan alleen in het licht van het zich realiserende Koninkrijk van God worden gemaakt.³⁷⁹ Zo bezien,

---

³⁶⁸ Mk 11:13.

³⁶⁹ Cf. Lk.13:6-9 en Kirk, 2012, 521v.

³⁷⁰ Cf. § 2.5.4.

³⁷¹ Mk 11:14.

³⁷² Zie § 3.4.1.

³⁷³ Cf. Mk 11:24.

³⁷⁴ Mk 11:15-19. Cf. § 2.5.4.

³⁷⁵ Mk 11:15.

³⁷⁶ Mk 11:17.

³⁷⁷ Jr 24:7. Zie ook laatste alinea van § 3.4.1.

³⁷⁸ Cf. Jr 24:8-10.

³⁷⁹ In Jr 24 is alleen sprake van תְּאֵנִים.

kan de verdorring er ook op wijzen dat Markus/redactor Jezus heeft willen neerzetten als de ware Messias en profeet.³⁸⁰

De verdorring is voor Markus/redactor onontkoombaar en vanzelfsprekend zodra de tempel is gereinigd. Dit blijkt uit het handelingsperspectief binnen het narratief.³⁸¹ De leerlingen zien toevalligerwijs in het voorbijgaan dat de vijgenboom is verdord.³⁸² Petrus vestigt er de aandacht op door tegen Jezus uit te roepen dat de boom – de grote *Ficus Sycomorus* – is verdord.³⁸³ Uit de manier waarop Petrus hier spreekt wordt duidelijk dat hij emotioneel bij de gebeurtenis betrokken is.³⁸⁴ Dat is niet vreemd, want het beeld dat Petrus bij de vijgenboom heeft, is dat van het zich realiserende Koninkrijk van God.³⁸⁵ Zijn toekomstverwachting stort met de verdorring van de vijgenboom volledig in. Hoe moet het nu verder? Is er nog toekomst?³⁸⁶ Het antwoord van Jezus is een eenvoudige imperatief: Heb geloof in God (ἔχετε πίστιν θεοῦ).³⁸⁷ Deze opdracht is niet slechts bedoeld om te vertrouwen op God dat alles wel weer goed zal komen. Dat ook. Maar het geloof in God is hier vooral realisatie van deze goede toekomst. Het geloof in God is precies wat het zich realiserende Koninkrijk van God, de *Ficus Carica*, onderscheidt van wat de misleidingen van de valse christussen en valse profeten willen doen geloven, de *Ficus Sycomorus*. Eerstgenoemde zal vruchten gaan dragen, terwijl laatstgenoemde nooit meer vruchten zal dragen. Dat is wat het beeld van de verdorring hier wil laten zien.³⁸⁸ Dat is wat de leerlingen nog moeten gaan begrijpen en wat Jezus verder duidelijk gaat maken in de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom.³⁸⁹

Jezus spreekt nog verder over geloof en gebed. Wie gelovend bidt en er ten diepste van overtuigd is dat wat hij vraagt zal gebeuren, die zal ervaren dat wat hij bidt ook werkelijk zal gebeuren.³⁹⁰ Jezus' wens dat niemand meer zal eten van de vijgenboom, niemand meer misleid zal worden door deze vijgenboom, wordt op deze wijze door hemzelf hier neergezet als een dergelijk gelovig gebed. En inderdaad, niemand zal meer eten van de boom, want hij is verdord. Ook zijn leerlingen worden opgeroepen om dergelijke wonderen te doen. Het gelovig gebed/biddend geloof is enerzijds noodzakelijk voor het doorzien van en weerstand kunnen bieden aan misleidingen en vormt anderzijds en tegelijkertijd de realisatie van Gods *“toekomstige volmaakte bestuurlijke entiteit waarin een volmaakte samenleving van mensen uit diverse volken wordt verbonden met een volmaakte land, in de zin van grondgebied.”*³⁹¹

Het centrale motief van misleiding komt op diverse plaatsen voor in het narratief. Telkens is sprake van een bepaalde impressie, perceptie of overtuiging, die vervolgens onderuit wordt gehaald. Zo komen Jezus en zijn leerlingen Jeruzalem binnen en zien zij de imposante gebouwen van de tempel. De leerlingen moeten gedacht hebben dat Jezus na zijn intocht

---

³⁸⁰ Voor een profetisch Messiasparadigma, zie Collins, 2012, 123vv.

³⁸¹ Zie § 2.5.4.

³⁸² Mk 11:20.

³⁸³ Mk 11:21.

³⁸⁴ Zie § 2.5.2.

³⁸⁵ Zie § 3.4.1 en met name voetnoot 274.

³⁸⁶ Cf. Mk 10:26-31.

³⁸⁷ Mk 11:22.

³⁸⁸ Cf. Mt 7:15-23 (Lk 6:43-45, Jk 3:12).

³⁸⁹ Mk 13:28-29.

³⁹⁰ Mk 11:23-24.

³⁹¹ Zie § 3.4.1.

zoezegd direct plaats zou kunnen nemen in de tempel om zijn Koninkrijk van God als het herstelde koninkrijk van David te kunnen beginnen. Echter, de leerlingen komen bedrogen uit. De tempel is niet geschikt, wordt door Jezus in een profetische handeling gereinigd en is het onderwerp van Jezus' voorzegging van zijn verwoesting. Dit misleidingsmotief is ook aan de orde wanneer Jezus bij de wilde vijgenboom gaat kijken. De lezer verwacht – op basis van het handelingsverloop – vruchten, maar die zijn er niet. Vervolgens zou de lezer – maar mogelijk ook de leerlingen – verwachten dat Jezus tegen de boom zegt: “Draag vrucht!”, aangezien dit in de lijn van Jezus' overig handelen ligt.³⁹² Ook hier worden de verwachtingen omvergehaald. De boom wordt zelfs vervloekt en verdort. Tenslotte wordt het beeld van de uitspruitende vijgenboom door Jezus gebruikt voor de realisatie van het Koninkrijk van God. Het uitspruiten roept het beeld op van vrucht krijgen, het gaat immers op de zomer aan. Impliciet is dit ook wat in het beeld ligt opgesloten, maar expliciet gaat het over apocalyptisch aandoende eschatologische gebeurtenissen en misleidingen, die men bij dit beeld juist niet zou verwachten.

Ook vanuit deze invalshoek biedt het misleidingsmotief inzicht in de reden waarom het geloof en gebed in Markus wordt gethematiseerd. Het indrukwekkende bouwwerk van de tempel zal worden verwoest. De hele tempelcultus zal ophouden te bestaan. Geloof en gebed nemen de plaats in van de aan de tempel verbonden cultus.

Het slot van deze paragraaf richt zich opnieuw op de *status quaestionis*.³⁹³ De *status quaestionis* werd samengevat op een drietal aspecten die moeilijkheden opleveren bij de interpretatie: het vloekwonder, de vijgenboom en de rede van Jezus. Deze aspecten zullen kort worden belicht vanuit de bovenbeschreven interpretatie en voorgaande analyses.

Van deze drie aspecten is de interpretatie van de vijgenboom het belangrijkste. In de *status quaestionis* wordt de vijgenboom vooral eenduidig³⁹⁴ geïnterpreteerd als zijnde Israël. Vanuit de beeldveldtraditie in Tenach is echter aangetoond dat de interpretatie van de vijgenboom als symbool voor Israël niet te legitimeren is.³⁹⁵ In Tenach gaat het om twee typen vijgenbomen die sterk op elkaar lijken en slechts verschillen in de nuance, die in de nieuw-testamentische narratieven van de vervloekte en de uitspruitende vijgenboom verder worden verduidelijkt: het zich realiserende Koninkrijk van God tegenover de door misleidingen gekenmerkte tegenhanger ervan.

Het tweede aspect betreft de vervloeking van de vijgenboom die niet zou passen bij Jezus' handelswijze in de rest van het evangelie. Het vloekwonder zou botsen met de overige bevrijdingswonderen van Jezus. De oplossing die hier wordt geboden baseert zich op de interpretatie die het type vijgenboom dat vervloekt wordt, namelijk de wilde vijgenboom (*Ficus Sycomorus*), ziet als iets negatiefs. Het vervloeken van iets dat negatief of verkeerd is, is wel goed met elkaar in overeenstemming te brengen. Het vervloeken/verdorren van de vijgenboom als beeld voor het onthullen van het misleidend karakter van de tegenhanger van het Koninkrijk

---

³⁹² Zie § 2.2.

³⁹³ Zie § 2.2.

³⁹⁴ In de *status quaestionis* wordt geen onderscheid gemaakt tussen *Ficus Carica* en *Ficus Sycomorus*.

³⁹⁵ Zie § 3.4.1.

van God waardoor deze geen toekomst heeft, is positief en goed. Het vloekwonder³⁹⁶ blijkt (ook) een bevrijdingswonder te zijn.³⁹⁷

Het derde aspect betreft de rede van Jezus over geloof en gebed die niet of slechts ten dele zou aansluiten op het oordeelsthema van de vervloeking van de vijgenboom. Ook hier biedt het onderscheid tussen de twee vijgenbomen een oplossing. De door misleiding gekenmerkte tegenhanger (*Ficus Sycomorus*) van het Koninkrijk van God (*Ficus Carica*), kan slechts worden weerstaan door geloof en gebed. Het Koninkrijk van God realiseert zich in geloof en gebed, wat Jezus symbolisch heeft laten zien in de reiniging van de tempel van rovershol naar gebedshuis en wat bevestigd wordt door de verdorring van de vervloekte vijgenboom. Dat Jezus zijn leerlingen vervolgens aanmoedigt om ook dergelijke vloek-/bevrijdingswonderen te doen, vormt dan geen moeilijkheid meer.

4.3 Conclusies

Op basis van de analyse van verbindingsmarkers is duidelijk geworden dat de vervloekte vijgenboom en de uitspruitende vijgenboom sterk op elkaar betrokken zijn. Ze lijken veel op elkaar, maar zijn ook van elkaar te onderscheiden. De vervloekte vijgenboom kan worden geïdentificeerd met de *Ficus Sycomorus*, de uitspruitende vijgenboom met de *Ficus Carica*. Laatstgenoemde staat als beeld voor het zich realiserende Koninkrijk van God, terwijl eerstgenoemde de tegenhanger ervan is. Misleiding is het centrale motief dat beide met elkaar verbindt, zowel op narratief- als op beeldniveau.

Narratief gezien staan de vijgenboomteksten in verbinding met de pogingen van satan om Jezus te misleiden in de woestijn.³⁹⁸ Ook worden de leerlingen misleid door de imposante gebouwen van de tempel, waarvan Jezus voorzegt dat deze verwoest zullen worden. Beide bomen lijken misleidend veel op elkaar wanneer beide in blad staan. Bladeren verhullen of de boom wel of geen vrucht draagt, wel of geen toekomst heeft. De bladeren van de vervloekte vijgenboom verhullen dat deze geen vruchten heeft, terwijl de bladeren van de uitspruitende vijgenboom verhullen dat deze wel vruchten draagt. Bladeren verhullen op deze manier dus tegelijkertijd dat misleiding een belangrijke rol speelt.

De opdracht of de moraal van de gelijkenis van de uitspruitende vijgenboom is om te letten op³⁹⁹ de (volgorde van de) eschatologische gebeurtenissen.⁴⁰⁰ Deze ‘eschatologische seizoenen’ worden beschreven om de bedrieglijk-veel-op-elkaar-lijkende vijgenbomen – het zich realiserende Koninkrijk van God en de tegenhanger ervan – van elkaar te kunnen onderscheiden.⁴⁰¹

Met de gegeven interpretatie van de vijgenboomteksten kunnen de duidingsmoeilijkheden in de *status quaestionis* worden opgelost.

---

³⁹⁶ Theissen, 1998, 293v spreekt in dit verband ook (cf. p310) over een ‘*norm miracle*’. Telford over ‘*nature miracles*’ (Telford, 1999, 96).

³⁹⁷ Misschien nog wel het best te vergelijken met Jezus’ exorcisme wonderen (Cf. Theissen, 1993, 292v).

³⁹⁸ Zie voetnoot 97.

³⁹⁹ D.w.z. waakzaam te zijn. Cf. Mk 13:30-37.

⁴⁰⁰ Niet om het tijdstip van de parousie te kunnen bepalen. Cf. Mk 13:32.

⁴⁰¹ Cf. ὁ γὰρ καρπὸς οὐκ ἔνι σύκων (Mk 11:13d).

5 Conclusies

In deze scriptie is een herinterpretatie van de vervloeking van de vijgenboom gegeven. De interpretatie berust op het beeldveld van de vijgenboom dat uit Tenach naar voren komt en dat als volgt is verwoord: De vijgenboom staat in Tenach voor een toekomstige volmaakte bestuurlijke entiteit waarin een volmaakte samenleving van mensen uit diverse volken wordt verbonden met een volmaakt land, in de zin van grondgebied. Twee vijgenbomen worden in dit verband in Tenach genoemd: De *Ficus Carica* (תְּאֵנָה) en de *Ficus Sycomorus* (שִׁקְמָה). Eerstgenoemde staat voor het zich realiserende Koninkrijk van God, terwijl van laatstgenoemde in Tenach niet duidelijk wordt of deze toekomst heeft en zich zal realiseren.

Verder is literair-narratief aangetoond dat de vervloeking van de vijgenboom nauw verbonden is met de uitspruitende vijgenboom. Het zwaartepunt van deze verbinding ligt opgesloten in het misleidingsmotief. Op basis van dit motief (zowel op narratief niveau als op beeldniveau), het beeldveld van de vijgenbomen in Tenach en de sociaal-historische analyse van de vijgenbomen, is een genuanceerde – beide vijgenbomen lijken namelijk sterk op elkaar – interpretatie gegeven van deze vijgenbomen. De vervloekte vijgenboom blijkt niet dezelfde te zijn als de uitspruitende vijgenboom. De vervloekte vijgenboom is de *Ficus Sycomorus* die is verbonden met de misleiding van valse christussen en valse profeten. Zij proberen – al dan niet bewust – het Koninkrijk van God na te bootsen, aangezien de vijgenbomen (steeds meer) op elkaar lijken (naarmate de uitspruitende vijgenboom meer bladeren krijgt). De uitspruitende vijgenboom is de *Ficus Carica*, het zich realiserende Koninkrijk van God. Een periode van misleidingen door valse christussen en valse profeten maakt onderdeel uit van dit realisatieproces.

Met deze interpretatie van de twee vijgenbomen is een oplossing gegeven voor de drie voornaamste duidingsmoeilijkheden die tot op de dag van vandaag bestaan onder exegeten. Allereerst is de interpretatie van de vijgenboom – ongeacht welke van de twee – als symbool voor Israël niet te legitimeren op basis van het beeldveld van Tenach. Ten tweede blijkt het strafwonder van de verdorde vijgenboom een bevrijdingswonder te zijn, aangezien deze boom staat voor de tegenhanger van het Koninkrijk van God. Ten derde is de rede van Jezus over geloof en gebed een logisch vervolg op de vervloeking en verdorring van deze vijgenboom, aangezien geloof en gebed de toegang vormen tot het Koninkrijk van God zoals Jezus symbolisch heeft laten zien in de tempelreiniging.

In de onderzoeksvraag werd het doel gesteld om een interpretatie voor de vijgenboomvervloeking te vinden die mogelijk, plausibel en waarschijnlijk is. Hoewel de resultaten van de verschillende analyses in deze scriptie vaak aan meer dan een van deze categorieën hebben bijgedragen, is op hoofdlijnen het volgende te zeggen. De mogelijkheid van de interpretatie is gegeven met de sociaal-historische analyse en de analyse van het beeldveld van de vijgenboom. De plausibiliteit van de interpretatie is gebaseerd op de resultaten van de literair-narratieve analyse. Een relatief groot aantal elementen uit de tekst kan op een consistente wijze worden belicht, waardoor ook de bestaande duidingsmoeilijkheden zoals beschreven in de *status quaestionis* kunnen worden opgelost. Uit de vergelijkingsanalyse van beide vijgenbomen blijkt dat de interpretatie van de vijgenboomvervloeking goed functioneert in de bredere literair-

narratieve context van de uitspruitende vijgenboom.⁴⁰² Hierdoor is de in deze scriptie gegeven herinterpretatie van de vijgenboomvervloeking niet alleen mogelijk en plausibel, maar ook waarschijnlijk.

Misleiding vormt het centrale en verbindende motief in de behandelde teksten. Dat geldt voor verschillende zaken, zoals de misleidende pracht van de tempel en de eschatologische misleidingen van valse christussen en valse profeten die worden uitgebeeld in het uitspruiten van de vijgenboom. Deze misleidingen volgen eenvoudig uit de tekst. Echter, het misleidende karakter van de vervloekte vijgenboom is het nieuwe en verrassende element dat uit deze scriptie naar voren is gekomen. Dat is dan ook de reden waarom als titel voor deze scriptie gekozen is voor “*De misleidende vijgenboom*”. Deze titel bevat meerdere noties, die hier ter afsluiting kort zullen worden genoemd, c.q. zullen worden herhaald.

Allereerst, blijkt de vervloekte vijgenboom een wilde vijgenboom te zijn (*Ficus Sycomorus*) en is dus niet van hetzelfde type als de uitspruitende vijgenboom (*Ficus Carica*). Ze blijken wel sterk op elkaar te lijken (zelfde familie), vooral wanneer beide in blad staan. Het blijkt daardoor (steeds) moeilijk(er) om de vervloekte vijgenboom van de uitspruitende vijgenboom te onderscheiden. De vervloekte vijgenboom blijkt een anti-beeld te zijn tegenover het zich realiserende Koninkrijk van God (de uitspruitende vijgenboom) en heeft als zodanig geen toekomst en verdort. Ook blijkt de vervloekte vijgenboom te zijn gebaseerd op de eschatologische misleidingen van valse christussen en valse profeten. Als laatste notie bij de titel geldt dat de vervloekte vijgenboom niet het beeld blijkt te zijn voor Israël, zoals de afgelopen 19 eeuwen binnen het Christendom is voorgestaan.

---

⁴⁰² En vooral bij Mt ook met de verzoeking van Jezus in de woestijn.

Literatuur

- Aland, K., *“Synopsis Quattuor Evangeliorum”*, 15. Auflage, 4. Druck, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2005.
- Albertz, R., *“Israel in Exile – The History and Literature of the Sixth Century B.C.E.”*, Studies in Biblical Literature, Number 3, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003.
- Bauckham, R., *“The Two Fig Tree Parables in the Apocalypse of Peter”*, JBL 140/2, 1985, 269-287.
- Bauer, W., *“Wörterbuch zum Neuen Testament”*, 6. Auflage, 1988.
- Ben-Dov, M., *“In the Shadow of the Temple – The Discovery of Ancient Jerusalem”*, first US edition, Harper & Row, New York, 1985.
- Böttrich, C., *“Jesus und der Feigenbaum – Mk 11:12-14, 20-25 in der Diskussion”*, Novum Testamentum, Vol. 39 (4), 1997, 328-359.
- Collins, J.J., *“The Scepter and the Star – Messianism in Light of the Dead Sea Scrolls”*, second edition, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan / Cambridge, U.K., 2010.
- Dalman, G., *“Arbeit und Sitte in Palästina”*, Bertelsmann, Gütersloh, 1928.
- De Moor, J.C., *“The Targumic Background of Mark 12:1-12: The Parable of the Wicked Tenants”*, Journal for the Study of Judaism, XXIX, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1998, 63-80.
- Donahue, J.R., Harrington, D.J., *“The Gospel of Mark”*, Sacra Pagina Series, Volume 2, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2002.
- Ehrman, B.D., *“Lost Scriptures – Books that Did Not Make It into the New Testament”*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Esler, Ph. F., *“The Incident of the Withered Fig Tree in Mark 11: A New Source and Redactional Explanation”*, JSNT 28/1, 2005, 41-67.
- Feldman, A., *“The Parables and Similes of the Rabbis – Agricultural and Pastoral”*, First paperback edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Flusser, D., *“Die rabbinischen Gleichnisse und der Gleichniserzähler Jesus”*, Judaica Et Christiana, Vol 4, Lang, Bern, 1981.
- Galil, J., Eisikowitch, D., *“Flowering Cycles and Fruit Types of Ficus Sycomorus in Israel”*, New Phytologist, 1968, 745-758.
- Gemünden, P. von, *“Die Verfluchung des Feigenbaums Mk 11,13f.20f”*, WortD 22, 1993, 39-50.
- Gemünden, P. von, *“Vegetationsmetaphorik im Neuen Testament und seiner Umwelt – Eine Bildfelduntersuchung”*, Novum Testamentum et Orbis Antiquus; 18, Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg/Göttingen, 1993-II.
- Gnilka, J., *“Das Evangelium nach Markus”*, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuem Testament, 2. Teilband (Mk 8,27-16,20), Benziger Verlag, Zürich, 1979.
- Haubeck, W., Siebenthal, H. von, *“Neuer sprachlicher Schlüssel zum griechischen Neuen Testament”*, Matthäus – Offenbarung, 2. Auflage, Brunnen Verlag, Gießen, 2007.
- Hooker, M.D., *“A Commentary on the Gospel according to St. Mark”*, A & C Black, London, 1991.

- Iverson, K.R., *“Jews, Gentiles, and the Kingdom of God: The Parable of the Wicked Tenants in Narrative Perspective (Mark 12:1-12)”*, *Biblical Interpretation* 20, 2012, 305-335.
- Jülicher, A., *“Die Gleichnisreden Jesu”*, Zwei Teile in einem Band, 2. Druck, Tübingen, 1910.
- Keener, C.S., *“A commentary on the Gospel of Matthew”*, Eerdmans, Grand Rapids, 1999.
- Kirk, J.R.D., *“Time for Figs, Temple Destruction, and Houses of Prayer in Mark 11:12-25”*, *The Catholic Biblical Quarterly*, 74, 2012, 509-527.
- Koehler, L. & Baumgartner, W., *“The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament”*, Study Edition, Volume I/II, Brill, Leiden, 2001.
- Krauss, S., *“Talmudische Archäologie”*, Band II, Fock, Leipzig, 1911.
- Krupp, M., *“Die Mischna – Textkritische Ausgabe mit deutscher Übersetzung und Kommentar – Demai”*, Krupp, Jerusalem, 2008.
- Löw, I., *“Die Flora der Juden”*, Teil I, Olms, Hildesheim, 1967.
- Luz, U., *“Das Evangelium nach Matthäus”*, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuem Testament, 3. Teilband (Mt 18-25), Benziger Verlag, Zürich, 1997.
- Nestle-Aland, *“Novum Testamentum Graece”*, 27. Auflage, 8. Druck, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2001.
- Noll, K.L., *“Canaan and Israel in Antiquity – An Introduction”*, Sheffield Academic Press, London/New York, 2001.
- Oyen, G. van, *“De Marcus code”*, Averbode/Kok Kampen, 2005.
- Pesch, R., *“Das Markusevangelium”*, II. Teil, Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Freiburg, 1977.
- Skarsaune, O., *“In the Shadow of the Temple – Jewish Influences on Early Christianity”*, IVP Academic, Downers Grove, Illinois, 2002.
- Skolnik, F. (chief ed.), *“Encyclopaedia Judaica”*, 2nd edition, Thomson Gale, Detroit, 2007.
- Stein, R.H., *“Mark”*, Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2008.
- Stern, D., *“Parables in Midrash: narrative and exegesis in Rabbinic literature”*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1991.
- Telford, W.R., *“The Barren Temple and the Withered Tree - A redaction-critical analysis of the cursing of the fig-tree pericope in Mark’s gospel and its relation to the cleansing of the temple tradition”*, *Journal for the Study of the New Testament – Supplement Series 1*, JSOT Press, Sheffield, 1980.
- Telford, W.R., *“The Theology of the Gospel of Mark”*, *New Testament Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Theissen, G., Merz, A., *“The Historical Jesus – A Comprehensive Guide”*, Fortress Press, Minneapolis, 1998.
- Toorn, K. van der, *“Scribal Culture and the Making of the Hebrew Bible”*, First Harvard University Press paperback edition, Cambridge, Massachusetts, 2009.
- Wenham, J.W., *“The Fig Tree in the Old Testament”*, *Journal of Theological Studies*, 5, 1954, 206-207.
- Yarbro-Collins, A., *“Mark – A Commentary”*, Fortress Press, Minneapolis, 2007.
- Zimmermann, R., et al., *“Kompendium der Gleichnisse Jesu”*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2007.

Appendix A Vijgen(boom)vindplaatsen Tenach

תַּאֲנָה

- Gn 3:7
- Nm 13:23
- Nm 20:5
- Dt 8:8
- Ri 9:10,11
- 1 Kn 4:25
- 2 Kn 18:31
- 2 Kn 20:7
- Ne 13:15
- Ps 105:33
- Sp 27:18
- Hl 2:13
- Js 34:4
- Js 36:16
- Js 38:21
- Jr 5:17
- Jr 8:13
- Jr 24:1,2,3,5,8
- Jr 29:17
- Hs 2:12
- Hs 9:10
- Jl 1:7
- Jl 1:12
- Jl 2:22
- Am 4:9
- Mi 4:4
- Na 3:12
- Hk 3:17
- Hg 2:19
- Zc 3:10

שְׁקָמָה

- 1 Kn 10:27
- 1 Kr 27:28
- 2 Kr 1:15
- 2 Kr 9:27
- Ps 78:47
- Js 9:9
- Am 7:14

בְּבוֹרָה

- Js 28:4
- Jr 24:2
- Hs 9:10
- Mi 7:1

דְּבִלָה

- 1 Sm 25:18
- 1 Sm 30:12
- 2 Kn 20:7
- 1 Kr 12:40
- Js 38:21

Appendix B   Afkortingen gebruikte bijbelboeken

Gn	Genesis
Ex	Exodus
Nm	Numeri
Dt	Deuteronomium
Ri	Richteren
1 Sm	1 Samuël
2 Sm	2 Samuël
1 Kn	1 Koningen
2 Kn	2 Koningen
1 Kr	1 Kronieken
2 Kr	2 Kronieken
Ne	Nehemia
Ps	Psalmen
Sp	Spreuken
Hl	Hooglied
Js	Jesaja
Jr	Jeremia
Dn	Daniël
Hs	Hosea
Jl	Joël
Am	Amos
Mi	Micha
Na	Nahum
Hk	Habakuk
Hg	Haggai
Zc	Zacharia
Mt	Mattheüs
Mk	Markus
Lk	Lukas
Jh	Johannes
Jk	Jakobus
Op	Openbaring